

Mange jern i ilden

Tilbakeblikk på et aktivt yrkesliv

Bjørn Haug

07 Gruppen AS, Aurskog 2008

1. utgave 1. opplag

Innholdsfortegnelse

Oppvekst og utdanningse	8
Familien	8
Oppvekst	11
Skolegang og fritidsaktivitet	13
Jobb i Johan Grundt Tanums bokhandel	15
Handelsgymnasium og militærtjeneste	17
Juridisk studium og regnskapskontor	20
Agnes	22
Finansdepartementets skatteavdeling	26
Dommerfullmektig	27
Rett ut i fast stilling?	28
Justisdepartementets Lovavdeling	28
Ett års studier i USA	29
Fullmektig hos regjeringsadvokaten	31
Senere videreutdanningse	34
10 år som industrijurist	35
Christiania Spigerverk i 1960-årene	37
Bedriftsovertakelser og samarbeidsavtaler	38
Ekspansjon utenlands	42
Styresekretær og medlem av konsernledelsen	42

Kontaktperson overfor myndighetene	44
Overtagelsen av Tønsberg Reperbane A/S	45
Sammenslutning av Norsk Jernverk A/S og Christiania Spigerverk	46
Samarbeidsavtale Spigerverket – Norsk Hydro – Mannesmann om Andørja i Troms	47
Flyttvei for samer på Stjernøya	48
Stålvalseverk i Tunis	49
Vanadiumlisens til et jern- og stålverk i Johannesburg	51
JOBU	54
Stål- og valseverk i England	56
Norsk glassfiber A/S	56
Omorganisering av Spigerverkkonsernet i 1970	57
Sammenslutning med Elkem i 1972	58

21 år som regjeringsadvokat 56

Stillingen som regjeringsadvokat	57
Regjeringsadvokatens oppgaver og embetets utvikling	61
Saker og oppgaver i mine år som regjeringsadvokat	64
Fratagelse av foreldremyndighet for syk gutt som trengte behandling	65
Relegasjon (bortvisning) av student	65
Funn av gull- og sølvmynter ved øya Runde	66
Rørledningselskapet Norpipe. Jens Christian Hauge	67
Berabo-saken	69
Kløfta- og Østensjøsakene	71
Bankdemokratisaken	73
Alta-saken	75
Astrid Døvle Dollis (Dahlgren)	78
Skipsreder Hilmar Reksten	81
<i>Aksjekjøp fra Rekstengruppen</i>	<i>82</i>
<i>Garantiinstitutt for skip og borerigger</i>	<i>83</i>
<i>Trekantforhandlinger Aker-Reksten-Hambros Bank, London</i>	<i>83</i>
<i>Skatte- og valutaundersøkelser</i>	<i>84</i>
<i>Rekstens død. Åpning av konkursbehandling. Forliksavtale 28. mars 1981</i>	<i>85</i>
<i>Forliksavtale 5. februar 1982 med garanti- og låneinstituttene</i>	<i>89</i>
<i>Erklæring om ansvarsfrihet for Hambros Bank</i>	<i>89</i>
<i>Arbeide med Rekstensaken i 1980-årene. Medlem av bostyret</i>	<i>91</i>
<i>Kreditoravtale 11. januar 1991 mellom Staten, Garantiinstituttet og Aker</i>	<i>92</i>

Skipsreder Anders Jahre.	94
Prestesakene. Sogneprest Børre Knutsen	97
Skipseksportkampanjen	99
Betalingsterminer for produksjonsavgift på Nordsjøolje	100
Jan Mayen-saken i Haag.	102
Det Internasjonale Tinnråd	103
Seks år som dommer i EFTA-domstolen	111
Oppbygging og nedbygging av domstolen	114
EFTA-domstolens kompetanse.	118
Saksbehandlingen ved EFTA-domstolen	121
Alkohomonopolsakene	125
Norske Stats Husbank – statsstøtte.	126
Gradert arbeidsgiveravgift – statsstøtte.	126
Sak om bilforhandleravtale.	126
Finanger-saken	127
Formann i bedriftsdemokratinemda.	129
Arbeid med oljesaker	133
Prisforhandlingsutvalget for olje	134
Petroleuminntektsutvalget. Statens spesialrådgiver i oljespørsmål.	135
Ny petroleumsskattelov.	138
Andre næringslivsaker	140
Hjemkjøp av aksjer i Årdal og Sunndal Verk	140
Aksjekjøp fra Hilmar Reksten våren 1975	141
Tandberg Radiofabrikk	142
Kongsberg Våpenfabrikk.	142
COCOM – avtale om ikke-eksport av strategisk viktige varer m.v.	145
Styremedlem i Christiania Bank og Kreditkasse.	146

Styreformann i Den Norske Opera	149
Riksmeglingsmann	155
Riksmeglingsmannens oppgaver	156
Forholdet til media	158
Langvarige meglingsmøter	160
Hovedproblemer i min periode som Riksmeglingsmann	160
Megling i petroleumsektoren	165
Forholdet mellom statsmyndighetene og meglingsvirksomheten	166
Revisor i Nobelstiftelsen	168
United Nations Claims Commission (UNCC)	171
Panel for krav fra stater og internasjonale organisasjoner	173
Noen enkeltsaker i UNCC	175
Avslutningen på UNCC's arbeide	177
25 år som internasjonal voldgiftsdommer	179
Mitt arbeide som internasjonal voldgiftsdommer	180
Oljeboring i Den Persiske Buk (voldgift i Geneve)	182
Hotellprosjekt i Polen (voldgift i London og Stockholm)	183
Forhandlinger i Algerie	185
Kommunikasjonsnett i Iran (voldgift i Paris)	186
Havneanlegg i Libya (voldgift i Paris)	189
Anlegg for produksjon av våpen og ammunisjon i Iran (voldgift i Geneve)	190
Produksjon av «ren» elektrisitet i Latvia (voldgift i Stockholm)	193
Drift og finansiering av oljeraffineri i Kazakhstan (voldgift i Stockholm)	194

Tilbakeblikk på jussen som fag og yrke	197
Utviklingen av rettssystemene	197
Jussen og den teknologiske utvikling	200
<i>Fra stensiler til gode kopimaskiner</i>	201
<i>Datamaskiner</i>	201
<i>Internett m.v.</i>	203
<i>Telex, telefax, e-post, mobiltelefon</i>	205
Prinsipper for utøvelse av juridisk virksomhet	208
Mine egne veivalg	212
Etterord	215
Familien	215
Vennene og reisene	220
Bosetting i utlandet og livet som pensjonister	224

Forord

Jeg gikk ut av folkeskolen i 1942, midt under den andre verdenskrig. Det var ingen selvfølge å få videre utdanning. Jeg hadde ikke engang tenkt på det, men hadde foreløpig tatt sikte på å bli bilelektriker. En gang på vårparten 1942 var vi på en klassetur oppover fra Hammeren i Maridalen. På hjemveien sa min klasseforstander plutselig til meg: ”Du har fått gode evner, og da har du plikt til å bruke dem.” Det har i grunnen sittet i meg siden, og bidratt til hvordan livet mitt har blitt. Og det har gitt mye personlig tilfredsstillelse når jeg fikk anledning til å utnytte mine evner og gjøre noe godt for andre.

Men det var også mange tilfeldigheter og sammentreff som bestemte livsveien og hvordan mine yrkesaktive år skulle bli staket ut. I denne boken forsøker jeg å gi en oversikt først og fremst over hvordan et mangfoldig juridisk liv har artet seg.

Det ble i alt mer enn 60 år i arbeidslivet. Jeg begynte som visergutt i Johan Grundt Tanums bokhandel på Karl Johan i Oslo i november 1940, før jeg hadde fylt 12 år. Senere gikk det slag i slag, bare avbrutt av artiumsåret 1946/47, mitt år på Oslo handelsgymnasium 1947/48 og mitt studieår i USA 1957/58. Jeg tok juridisk embetseksamen i 1954 og satte strek for min yrkesaktive tilværelse i 2004 etter at jeg hadde avsagt dom i to store internasjonale voldgiftssaker.

Jeg har hatt tre stillinger som må betegnes som hovedstillinger: 10 år som industrijurist i Spigerverkkonsernet 1962-1972, 21 år som regjeringsadvokat 1972-1993 og seks år som dommer og president i EFTA-domstolen, i Geneve og Luxembourg 1994-2000.

I tillegg hadde jeg i 25 år fra 1979 fortløpende oppdrag som internasjonal voldgiftsdommer. Det siste var strengt tatt en bigeskjeft. Men den var

så langvarig og omfattende, og faglig så utfordrende, at jeg finner det mest naturlig å behandle den som min fjerde hovedstilling.

Ved siden av dette påtok jeg meg en serie tilleggsoppdrag eller engasjementer, ikke minst i mine 21 år som regjeringsadvokat. Flere av disse oppdragene var i enkelte perioder så omfattende og krevende at det kunne bli litt uklart hva som var min hovedbeskjeftigelse og hva som var et tilleggsoppdrag. Men de var alle sammen oppdrag for Staten eller i samfunnets interesse.

Det ble et hektisk arbeidsliv, som regel med flere jern i ilden på samme tid. Men jeg har hatt det privilegium å kunne velge stillinger og oppgaver som var interessante og som var en utfordring – og der jeg kanskje kunne gjøre nytte for det samfunnet jeg vokste opp i. Jeg har hatt den glede å slippe å gå på kompromiss med mine overbevisninger. Det er godt å kunne se seg selv i speilet ved reisens slutt.

Det sier seg selv at ikke alle detaljer fra mine 50 år som jurist kan komme med. Men jeg har foretatt et utvalg av saker jeg var borte i som kan belyse allsidigheten i oppgavene, og noen ganger viktigheten for samfunnet av de oppgaver jeg stelte med.

Jeg kunne ikke ha gjennomført dette krevende og mangfoldige arbeidslivet alene. En helt spesiell takk går til Agnes, som har vært min støtte og følgesvenn på hele veien.

Desember 2008

Oppvekst og utdannelse

Familien

Min farfar, Paul Olsen Haug, kom fra en husmannsplass på Nes i Hedmark. Han var yngstemann av fire sønner på plassen så han dro til Kristiania og livnærte seg som vognmann. Han var sterkt religiøs, og var blant annet med på å danne 5. korps av Frelsesarmeen på Rodeløkka. Min farmor Mathilde var også sterkt religiøs. Til sammen fikk de fem barn.

Min far, Peter Daniel Haug, hadde lyst til å bli kunstmaler, men hans foreldre insisterte på at han først fikk skaffe seg en skikkelig håndverksutdannelse. Så han gikk i lære og ble malersvenn og senere malermester. I den første tiden tjente han godt, men så fikk han skadet knærne sine under et takarbeide og ble sittende i lang tid uten å kunne gjøre noe. Senere kom han ikke ordentlig i gang igjen, og så kom de harde tredveårene og satte en bom for videre utvikling. Han fikk aldri noen annen utdannelse, men var opptatt av mye som rørte seg i tiden, blant annet var han mye opptatt av Bertram Dybwad Brochmanns meninger. Hans store hobby var å forsøke å lodde sammen radioer, og jeg husker at han stadig skulle «forbedre litt», gjerne like før et radioprogram som min mor hadde hatt lyst til å høre på.

Med hans malerkunst gikk det så som så. Jeg har hengende hjemme to gode Murillokopier som han malte som 26-åring, mens han gjorde vanlig malerarbeide i Bristol Hotell i Oslo. De Murillokopiene han kopierte, henger fortsatt i hotellet. Spesielt under krigen malte han en masse, oppriktig talt slette, malerier for salg. Men maleriene gikk unna, det var lite folk ellers kunne bruke penger på. Han livnærte seg av det, sammen med at han begynte

Bildetekst???

å gi gitarundervisning. Han skaffet seg et verkstedlokale nede på Grønland hvor denne virksomheten foregikk, også etter krigen.

Min mor Charlotte Johanne hadde også en oppvekst sterkt preget av religion. Hennes foreldre drev en kjøtt- og pøsemakerforretning i Larvik, og det var en søskenflokk på fem, en sønn og fire døtre. Så var uhellet ute. Moren, som antagelig var den drivende kraft i forretningsvirksomheten, forløftet seg på et slakt og døde. Hjemmet gikk i oppløsning og barna ble plassert omkring, flere av dem hos medlemmer av den menigheten som foreldrene hadde tilhørt. Min mor var ganske liten da hun ble satt bort på en større gård i Kvelde utenfor Larvik. Livet der var sterkt preget av religiøsitet, men jeg har inntrykk av at hun hadde det godt i sin oppvekst, og hun gjorde det godt på skolen. Hun ble konfirmert i Kvelde, og hun fortalte at det hadde vært litt flaut å måtte døpes dagen før hun skulle konfirmeres, men hennes foreldre hadde bestemt at hun ikke skulle døpes som liten. Som 18-åring flyttet hun til sin eldre søster i Kristiania, og ble året etter gift med min far.

Min mor var i likhet med min far ingen kirkegjenger, men hun var fast og bestemt både i egen adferd og i oppdragelsen av sine barn – at de ikke fant

Bildetekst???

på noe galt og oppførte seg skikkelig. Har jeg lært arbeidsomhet og etiske prinsipper så er det av henne. Hun var meget bestemt på at vi hjemme skulle snakke et pent språk, selv om vi «i gata» helst måtte snakke som de øvrige ungene.

Hjemme hos oss var det mye sang og musikk, I slutten av tredveårene spilte min far cello i en amatørkvartett. Jeg husker ennå lyden når de spilte i stuen i vår bitte lille leilighet og jeg forsøkte å sove. Kvartetten gikk i oppløsning, men han kom i stedet inn i Norsk Balalaikaorkester i 1940 og spilte der under hele krigen. Selv ble jeg medlem av orkesteret i 1941. For min del holdt jeg opp i 1946, det siste året før jeg skulle ta artium.

Mellom mine foreldre ble det etter hvert et dårligere og dårligere forhold. De var av type og livsholdning så forskjellige at de gikk hverandre på

nervene. Hver morgen før min far gikk, var det høylydt krangel mellom dem, ofte om mangelen på penger. De ble til slutt separert i 1949, og skilt året etter.

Mine søstre hadde jeg et godt forhold til, selv om vi var trangbodde. Min eldste søster, Aase-Mary, var 8 år eldre enn jeg, født i 1920. Hun fikk ingen annen utdannelse etter folkeskolen enn en handelsskole på kvelden, og kom tidlig ut i arbeidslivet. Hun var storesøster, glad og munter, og jeg husker den dag i dag popmelodiene fra 1930-årene som hun og hennes venner ustoppelig foredro. Jeg skjønnte jo ikke hva de engelske tekstene betød, så etter hvert som jeg lærte engelsk var det en opplevelse å begynne å forstå hva de ordene betød som jeg hadde hørt så mange ganger. Hun arbeidet i mange år som kontordame, senere ble hun danseskolelærerinne på Rings danseinstitutt og holdt på med det i mange år. Hun ble gift og flyttet hjemmefra i 1942, det året jeg fullførte folkeskolen.

Min yngste søster, Inger-Johanne, var bare 1 ½ år eldre enn meg, født i 1927. Vi var så nær i alder at vi nærmest anså oss som jevnaldrende. Hun gjennomgikk to års framholdsskole og kom deretter ut i arbeidslivet som kontordame. Det var oppriktig synd at hun ikke fikk videre utdannelse. Hun hadde gode evner og fikk gode karakterer, men det var akkurat for tidlig til at det kunne komme på tale for henne å få videre utdannelse, slik som tilfellet ble for meg, før hun måtte komme seg ut i arbeidslivet.

Av vår øvrige familie omgikkes vi særlig min mors eldre bror, onkel Hagbarth, og hans familie. I huset hos dem var det også mye musikk. To av sønnene, Sverre og Rolf Årving, sang og spilte piano. Begge studerte og ble etter hvert lektorer i den høyere skole. Vi sang mye flerstemt, og jeg husker fortsatt hvor selvfølgelig det var å lage andre- eller tredjestemmer når vi satte i gang. Jeg må nevne at fetter Rolf sang i Den Norske Studentersangforening. Han ble forlovet med datteren til en sogneprest. Men Studentersangforeningen ble engasjert til å synge i et teaterstykke på Det norske Teater, «Guds grønne enger». Det ble for mye for sognepresten, som syntes at teaterstykket var gudsbespottelig. Så han hevet sin datters forlovelse med en mann som kunne delta i noe slikt.

Oppvekst

Jeg vokste opp på Rodeløkka på Østkanten i Oslo, i et rent arbeidermiljø. I mine barne- og ungdomsår var det stor forskjell på å vokse opp øst eller vest

Bildetekst???

for «ælv». Langt opp i voksne år var det en fordel for meg å holde tett med hvor jeg hadde vokst opp.

Vi levde enkelt, for ikke å si fattig. Vi bodde fem mennesker i en liten toværelses leilighet med do i gården.

Min far var som nevnt utdannet malermester, men mot slutten av 1930-årene var det få oppdrag å få, så det ble mye ledighet. Han var den første i vårt kvartal som skaffet seg telefon, og jeg husker godt hvordan mine foreldre, når han hadde avertert sine tjenester i Aftenposten, satt og stirret på telefonen og håpet at noen skulle ringe. Vår, sommer og høst kunne det gå rimelig bra, men vinterstid var det nesten ingen som ønsket malerarbeide utført. Da var det snaut med penger.

Jeg husker en episode omkring 1937, dvs. jeg fikk den fortalt og forklart da jeg ble større. Det var like oppunder jul, og min far hadde til gode et beløp for utført arbeide hos en malerinne på Frogner. Han purret flere ganger på betaling, forgjeves. Siste gangen han kom for å purre, rev hun hatten av ham og sa: «Du får da oppføre deg skikkelig». Da kokte det over for min far, så han svarte med å rive malerhatten av malerinnen. Hvoretter hun gikk til politianmeldelse, den eneste gangen han var i nærheten av noen ulovlighet. Politifullmektigen rådet ham til å vedta boten, «det kunne ha gått mye verre». Så i stedet for å motta betaling måtte han låne penger til å betale boten. Jeg tror det var ved den anledningen at min mor kjøpte inn mel og sukker og laget en haug serinakaker. Det ble vår julemat den julen.

Jeg husker også en annen episode, men vet ikke om det var den samme julen. Vi hadde ikke råd til å kjøpe juletre, men på skolen var klasseværelset pyntet med et lite tre. Da vi avsluttet før julen spurte klasseforstanderen om noen var interessert i treet, og vi var to som meldte oss. Ingen av oss ville ellers ha noe juletre hjemme. Det ble loddtrekning, og jeg vant. Jeg hadde dårlig samvittighet i mange år etterpå. Min klassekamerat, «Kina» som han ble kalt, hadde det antagelig enda verre.

Men når jeg tenker tilbake, har jeg likevel ikke følelsen av at vi var fattige i egentlig forstand. Vi hadde lite penger, men det var andre sider av livet som opptok oss, ikke minst musikken og for min del skolegangen. Likevel sitter det igjen å være forsiktig med penger, ikke å sløse unødvendig selv om økonomien etter hvert er blitt god.

Skolegang og fritidsaktivitet

Jeg gikk i folkeskole på Lakkegata skole, som var en utpreget østkantskole. Mange kom fra usle kår. For eksempel prøvde vår lærer i barneskolen å gjøre det begripelig for noen elever som bodde i de såkalte Gråbeingårdene at foreldrene burde åpne vinduer og slippe inn frisk luft en gang i blant. Men det var lite stemning for å slippe ut noe av varmen i leiligheten på vinterstid.

Jeg spilte basun i skolens musikkorps fra jeg var ni år, og husker både at vi spilte i 17. mai-tog i årene før krigen og på VI KAN-utstillingen på Frogner i 1938. Dette med «guttemusikken» ble det slutt på i 1940 da krigen kom.

Bildetekst???

I 1939 begynte jeg også som speider, og fikk både tredjegraden og andregraden. Men speiderbevegelsen ble forbudt av okkupasjonsmakten i 1941.

Jeg begynte å spille mandolin, men gikk snart over til å lære å spille dombra, som er en avart av balalaikainstrumentet. Jeg fikk undervisning av et medlem av Norsk Balalaikaorkester, og ble som allerede nevnt tatt opp i orkesteret 1941 og spilte der gjennom hele resten av krigen og frem til 1946.

Jeg gikk ut av folkeskolen i 1942, midt under den andre verdenskrig. Det var ingen selvfølge å få videre utdanning. Jeg hadde ikke engang tenkt på det, men hadde som allerede nevnt tatt sikte på å bli bilelektriker. Det var ikke vanlig med foreldresamtaler med lærerne den gangen. Men min mor traff tilfeldigvis på min klasseforstander like før skoleavslutningen. Han ga uttrykk for at jeg hadde et særdeles godt hode, og at det var synd hvis jeg ikke fikk mulighet for videre utdanning. Dette var uventet og overraskende, men min far satte seg ikke i mot at jeg fikk prøve meg. Alle frister for påmelding til realskolen var for lengst løpt ut, og lenge så det ut til at det eneste sted det var plass, var på Frogner skole. Det ville blitt en lang skolevei. Til slutt lyktes det å få meg inn på Foss skole, som var den nærmeste. Der gikk jeg i fem år frem til realartium, men de siste par årene var forholdet mellom

mine foreldre blitt så dårlig at jeg fra måned til måned var usikker på om jeg måtte bryte av og få meg full jobb. Jeg skjønnte at jeg måtte utnytte skoletiden godt, gjorde skikkelige lekser og satte meg alltid på første benk i klasserommet for ikke å bli forstyrret av bråk lengre bak.

Skoleutdannelsen ble en innmarsj i en ny verden, en kraftig utvidelse av min åndelige horisont, for å si det litt fint. Og det står ikke til å nekte at lærerne syntes det var artig med en lærevillig elev. Min klasseforstander var matematikklærer og ville gjerne spore meg i den retningen. En annen syntes jeg hadde anlegg for språk og fikk meg i gang med å lese engelsk litteratur, først såkalte «Easy Readers» og senere bøker som han foreslo. I artiumsåret overhørte jeg med en viss stolthet en bemerkning fra denne læreren til en annen: Denne gutten går på reallinjen, men han kan mer engelsk enn gjennomsnittet på engelsklinjen. Det kan vel ikke være galt å nevne at jeg ble bestemann på artiumskullet på Foss i 1947 til tross for de vanskelige forhold hjemme på slutten.

Jobb i Johan Grundt Tanums bokhandel

Min største aktivitet utenom skolen var min halvdags jobb i Johan Grundt Tanums bokhandel på Karl Johan. I slutten av november 1940 dro et par av mine skolekamerater til byen og skaffet seg julejobb som visergutter hos Tanum. Dette inspirerte to andre av oss til å forsøke det samme, så fire gutter i venneflokken jobbet i Tanums bokhandel frem til jul. Lønnen for tre timers arbeide pr. dag var kr. 10 pr. uke. To av de andre sluttet etter jul, men to av oss ble værende. Jeg avanserte etter hvert til lagerarbeider, dvs. jeg hadde ansvaret for å ta i mot bøker som var bestilt og kom inn fra forlagene; jeg kontrollerte at det var samsvar mellom bokpakkenes innhold og fakturaene, og skrev inn utsalgspris og klassifikasjonsnummer på tredje omslagsside i hver bok. Dette fortsatte jeg med gjennom realskolen og mesteparten av gymnaset, til 1946, året før artium. Fordi mange skolebygninger ble okkupert av tyskerne under krigen, måtte flere skoler bruke samme skolebygning. I lange tider hadde vi derfor bare tre timer skolegang hver dag, og jeg kunne greit holde på jobben hos Tanum.

En liten episode fra jeg var 12 år og visergutt forteller kanskje litt om hva jeg hadde fått med meg hjemmefra. Jeg kom syklende en dag, på sykkel med pakkekurv foran og skilt med Tanums bokhandel på siden. Jeg ble stoppet av en dame som sa: «Så, du er visergutt hos Tanum. Da kjenner du vel Mar-

tinsen?» Jo da, det var sikkert at jeg kjente Martinsen, han var sjef for viser-guttene og ordnet med bokpakker som skulle bringes ut eller sendes pr. post. «Da får du hilse ham fra meg», sa damen. Da avbrøt jeg og sa med harme i stemmen: «Nei, det gjør jeg ikke. Hold deg unna ham, du, han er gift!» Nå viste det seg at hun som hadde snakket til meg, var søsteren til Martinsen. Hun brakte historien til sin bror, og jeg fikk senere høre den igjen fra ham.

Årene hos Tanum ble først og fremst en lærerik tid. Det ble ikke mye tid til å sparke fotball eller dyrke kameratskap med «gutta i gata», men jeg hadde desto mer kontakt med bokhandlermedhjelperne. Flere av dem lot det gå sport i å gi råd og veiledning om hva jeg burde lese av skjønnlitteratur, og det ble etter hvert tid til en del lesning også på jobben. Og jeg fulgte med når medhjelperne diskuterte og kommenterte krigens gang. I annen etasje over bokhandelen hadde de hengt opp et stort kart og flyttet knappenåler etter hvert som øst- og vestfronten beveget seg. Skuffelsen sitter ennå i meg da tyskerne i desember 1944, etter lenge å ha vært på retrett etter invasjonen i Normandie, satte i gang sin motoffensiv i Ardennerne.

Om krigstiden og okkupasjonstiden har jeg ikke noe spesielt å berette. Jeg husker godt flyalarmen som gikk natten til 9. april 1940, vår flukt ut av Oslo på panikkdagen 10. april, den store eksplosjonsulykken i Filipstad 19. desember 1943, osv. Som en gutt i oppveksten var jeg mye sulten, og jeg sverget en hellig ed ved fredsslutningen i 1945 at jeg aldri mer i mitt liv skulle spise kålrabi. To spesielle episoder kan kanskje nevnes. Den ene var at jeg i 1943 gikk en tur i Sognsvannsskogen med en tidligere speiderkamerat. Vi moret oss med å sende morsesignaler til hverandre, og skrev morsetegnene ned på papirlapper. Så kom vi ut for en tilfeldig tyskerkontroll. De fant morselappene og vi ble øyeblikkelig kjørt med motorsykkkel til Gestapohovedkvarteret på Victoria Terrasse, og der ble vi gjenstand for et mange timers avhør. Vi ble stilt opp mot en vegg, sitte ned fikk vi ikke lov til, men ble ellers ikke utsatt for noen fysisk tvang. Vi forklarte at vi bare lekte men hadde lyst til å trene oss i morse. Jeg husker den dag i dag at forhørsfolkene gjentok, igjen og igjen, «zu welchem Zweck?», hva skulle formålet være med en slik trening. Til slutt lot de oss gå, men vi hadde fått en solid støkk. Den andre episoden gjaldt nyttårsaften 1944. Vi skulle ha en nyttårssammenkomst med noen klassekamerater. Den som hadde sammenkomsten hos seg, hadde en eldre søster som også hadde bedt noen venner til seg. Flere av de guttene hun hadde invitert, dukket aldri opp til nyttårsfesten. Etter frigjøringen fikk vi forklaringen. Guttene var blitt arrestert samme dag, angitt av nordmenn, og var blitt skutt på Trandum i februar 1945.

Denne siste episoden dukket opp over 30 år senere. Astrid Døvle Dollis (Dahlgren), en norsk angiver som hadde forårsaket mange nordmenns død, hadde reist sak mot Staten med krav om mortifikasjon av uttalelser fra London radio om at hun var en farlig angiver. Under et rettsmøte under saksforberedelsen lot saksøkerens prosessfullmektig, høyesterettsadvokat Albert Wiesener, som for øvrig selv var blitt straffet for landsforræderi etter straffelovens § 86, falle en bemerkning om at «regjeringsadvokaten er vel så ung at han ikke husker noe særlig om krigen». Jeg slo da til med å fortelle at jeg nyttårsaften 1944 hadde vært med på å vente på noen unge menn, som senere viste seg å være blitt angitt av norske landsforrædere. De hadde blitt arrestert samme dag og ble skutt i februar 1945. Jeg forsikret ham om at jeg husket meget vel hva jeg følte – og føler – om slikt skittent angiveri. Advokaten ble taus, og jeg tror at min utblåsing var med på å sette den riktige farge på den saken vi behandlet.

Handelsgymnasium og militærtjeneste

Artium var selvsagt en milepæl, men veien videre var usikker. Mine foreldres ekteskap var nær sammenbruddet, og jeg måtte basere meg på å klare meg selv. Min mor hadde en stund hatt en jobb som (hjemme)syerske av korsetter. Hun led av hofteleddsluksasjon og smertefulle hender, men hun var villig til å stå på ett år til, slik at jeg kunne komme meg gjennom studentfagkurset på Oslo Handelsgymnasium og skaffe meg et bedre grunnlag for en stilling i arbeidslivet. Til sammen fikk vi skrappt sammen nok til et skoleår til, blant annet fikk jeg et beskjedent stipendium av Oslo kommune. Det var sporty av henne å tyne seg selv et år til, men så hadde hun ikke mer å gå på.

Studentfagkurset var nyttig og praktisk, og det brakte med seg noe som senere ble økonomisk viktig for meg. Min klasseforstander Finn Kaurel drev et lite regnskaps- og revisjonsbyrå sammen med en kollega. Etter eksamen ble jeg tilbudt jobb og arbeidet der i tre måneder før jeg skulle ut i militærtjeneste, og deltok etter årsskiftet 1948/49 i regnskapsavslutninger for ulike firmaer. Dette ga meg en praktisk erfaring og innsikt som ble grunnlaget for mitt eget regnskapskontor under studietiden frem til juridikum.

De første månedene av militærtjenesten ble tilbrakt i Kystartilleriet på Oscarsborg, og ble en spesiell opplevelse. For det første fikk vi Berlin-krisen, med russernes blokade av Berlin og dermed starten på den kalde krigen, Det ble etablert såkalt «Beredskap 1» i forsvaret, i den internasjonale situasjon

som hadde oppstått. Vakttjenesten ble skjerpet, og soldatene gikk vakt med skarpladde våpen. For oss som hadde den vonde krigstiden og den herlige frigjøringen i 1945 i frisk erindring, var det et kraftig mentalt tilbakeskritt å stå overfor muligheten for en ny krig.

For det andre viste det seg å være en akutt mangel på befal. Befalskorpset fra krigens tid hadde stort sett sluttet, og nye hadde ennå ikke rukket å bli utdannet. Tre av oss rekrutter hadde artium og handelsgymnasium og ble satt til å gjøre arbeide som ellers ville høre under offiserer og annet befal. Min gode bekjente Ulf Underland, som ble en mangeårig dyktig tjenestemann i utenriks-tjenesten og senere en dyktig og velkjent advokat i Oslo, ble satt på kommandantens forværelse og gjorde langt på vei det arbeide som ellers hvilte på den ubesatte stilling som kommandantens nestkommanderende. Selv gjorde jeg mesteparten av det arbeidet som ellers skulle utføres av velferdssersjanten og idretts-sersjanten, foruten å være vaktkommandør, dvs. en av de fire lederne av vaktstyrken som nå var på vakt døgntkontinuerlig og med skarpladde våpen. Dobbeltstillingen som vernepliktig og vikar i befalsstilling ga en oss en viss mulighet for å manipulere litt. Når troppen skulle på skytebanen, syntes vi det var gøy og hadde alltid tid til å være med. Når troppen skulle ut på trøttsomme utmarsjer, var vi dessverre alltid opptatt på kontoret.

Tiden på Oscarsborg ga først og fremst anledning til å tenke over hvor den videre ferd skulle gå. Det trakk etter hvert i retning av å undersøke mulighetene for et akademisk studium. Etter søknad ble jeg fra årsskiftet 1948/49 overflyttet til kontortjeneste ved Kystartilleriets Overkommando på Bankplassen i Oslo. Dels ville jeg gjerne være hjemme i Oslo siden forholdet mellom mine foreldre ble stadig mer betent. Dels ville det gi mulighet for å begynne på forberedende prøver ved Universitetet i Oslo. Mine foreldre ble separert i løpet av 1949, og min far flyttet til sitt verksted på Grønland. Da vi litt senere fikk leid en leilighet i nærheten av Bislet, flyttet min mor, min yngste søster og jeg dit, mens min far flyttet tilbake til den leiligheten der jeg hadde vokst opp på Rodeløkka.

Mitt arbeidssted i Kystartilleriets Overkommando på Festningen befant seg i samme etasje som Forsvarets Etterretningstjeneste, med Vilhelm Evang som sjef. Jeg kom i prat med noen av folkene der, og de spurte om jeg kunne ha lyst til å tjene litt penger før jeg begynte på studiene. Nærmere bestemt var de på jakt etter personer som kunne slutte seg til Tysklandsbrigaden og tjenestegjøre som forhørsledere og etterretningsbefal. Tysklandsbrigaden var den norske kontingenten til i de alliertes okkupasjonsstyrke i etterkrigstidens

Tyskland. Jeg ble fristet av dette og vervet meg på en seks måneders kontrakt. Etter sikkerhetsklarering gjennomgikk jeg sommeren 1949 et to måneders kurs på Akershus Festning, der vi blant annet lærte forhørsteknikk, nærkamp og motorsykkkelkjøring! Etter hvert ble jeg betenkt på om ikke dette var bortkastet tid, hvis jeg kunne gå rett på studiene og klare meg økonomisk. Så etter søknad ble jeg løst fra min kontrakt i Tysklandsbrigaden. Men jeg fortsatte å være mobiliseringsdisponert i etterretningstjenesten.

Dette siste førte til at jeg et par år senere ble spurt om jeg kunne påta meg å bli opplært som bussjåfør for å kjøre en del høytstående NATO-offiserer rundt på befaring i Sør-Norge. Dette var en fredag i begynnelsen av juni, og jeg var slett ikke fremmed for å trappe ned studiene mot sommeren. Tiden var knapp for å få et bussertifikat, NATO-offiserene ville ankomme på mandagen 10 dager senere. Men hvis Forsvaret var villig til å ta en slik sjanse, kunne saktens jeg. Så mandag morgen begynte en ukes intens opplæring med en kjørelærer fra Schøyen Bilsentraler, og neste mandag morgen, fire timer før NATO-offiserene ankom til Fornebu, gikk jeg opp til prøve. Da hadde jeg kjørt buss i mange timer hver dag, og lest teori om kvelden. En gammel skolevenninne traff meg på trikken opp til Bilsakkyndige på Adamstuen på vei til prøven, og hun spurte om jeg var syk; jeg var likblek. Men prøven gikk bra, så jeg stilte på Fornebu kl. 14:00 i uniform og med bussertifikat. De neste ukene kjørte vi omkring til forsvarsanlegg i Sør-Norge. Siden da har jeg aldri kjørt buss, men jeg fornyet mitt sertifikat for moro skyld helt frem til 1996. Så jeg kan skryte av å ha hatt bussertifikat i 45 år uten å ha hatt et eneste uhell!

Jeg fikk også en annen ettervirkning av min militær opplæring, denne gang 35 år senere. Som Riksmeglingsmann i 1984-oppgjøret satt jeg en dag i intense forhandlinger med en delegasjon arbeidstakere på norsk kontinentalsokkel. Det var generelt vanskelig å finne frem til en løsning med dem, og denne dagen syntes jeg det var spesielt ubehagelig. En av dem førte ordet, en annen satt og stirret ondt på meg og en tredje kom med stadig aggressive utfall. Men da demret det plutselig for meg: dette var jo forhørsmetode type C som jeg hadde lært for alle de årene siden på Festningen. Så jeg brast i latter og spurte karene: Hvor har dere lært denne teknikken? De svarte litt forfjamset at det hadde de lært i ILO (International Labour Organization), av alle steder. Men isen var brutt, og vi kunne fortsette meglingen i mer konstruktive former.

Juridisk studium og regnskapskontor

Jeg bestemte meg til å studere juss, og fikk et lite stipendium som gjorde at jeg tok sjansen på å begynne studiene fra høsten 1949.

På denne tiden hadde jeg en av de vondeste opplevelsene i mitt liv. Min far var blitt pålagt å betale et beskjedent underholdsbidrag til min mor i forbindelse med skilsmissen. De hadde vært gift i 30 år, min mor hadde vært hjemmeværende og var nå blitt ufør og ute av stand til å forsørge seg selv. Det fantes ikke sosiale trygdeordninger som var til å leve av. Men min far hadde ingen tanke om å betale noe som helst. Det betød at jeg måtte støtte henne økonomisk, og jeg anså det som nesten håpløst for meg både å hjelpe min mor og å skaffe nok penger til mitt eget studium (studielån og –stipend fantes heller ikke på den tiden).

Jeg oppsøkte min far og fremsatte et forretningsmessig forslag: Hvis han ville betale til min mor det underholdsbidraget han hadde blitt pålagt slik at jeg kunne få mulighet til å gjennomføre et studium, ville jeg på min side forplikte meg til å støtte ham økonomisk når jeg var ferdig med studiene. Dette avsto han blankt. Jeg sa da at «jeg tar dette til etterretning, men da er dette også siste gang i dette liv jeg ser deg». Han virket helt uberørt av det. Jeg så ikke min far igjen på nesten 20 år. Da var han blitt så gammel og syk at jeg syntes jeg måtte tre støttende til. Jeg hjalp ham til å kjøpe en leilighet i nærheten av Munchmuseet da det huset han bodde i, ble kondemnert og skulle rives. Jeg fant også ut at det var på tide at våre barn fikk møte sin farfar. Men han døde like etterpå, i 1968. I etterhånd har jeg mange ganger tenkt på at min avkutting kanskje var for hard. Han levde på sett og vis i sin egen drømmeverden, hadde sitt eget begrensede utsyn på livet og på sitt forhold til andre mennesker. Men jeg tok meg svært nær av hans manglende ansvarsfølelse overfor både min mor og meg, og syntes jeg hadde grunn til å reagere sterkt på det.

Når det gjaldt valget av studium var jeg helt åpen. Helst ville jeg ha likt å studere i Trondheim og bli ingeniør, men det var økonomisk sett utelukket. Fagene ved Universitetet i Oslo hadde jeg ingen spesiell tilknytning til. Valget skjedde etter utslagsmetoden, jeg valgte bort fag etter fag og ble sittende igjen med medisin og juss. Men jeg orket ikke tanken på å stille med syke mennesker hele livet, så valget falt til slutt på jussen. Jeg var kanskje ikke helt blank på jussen som fag. Vi hadde hatt rettslære på Handelsgym, og jeg likte det faget godt. Og ifølge min kone Agnes var jeg kanskje ikke helt uten juridisk legning. Jeg hadde kommet til å fortelle henne om en episode under min

militærtjeneste. Jeg gikk en dag i Oslo sentrum i min soldatuniform, og passerte en kadett fra Krigsskolen i kadettuniform. Han stanset meg og forlangte bryskt å få oppgitt nummer og navn. Han ville innrapportere meg fordi jeg ikke hadde hilst militært på ham. Jeg skjøt da tilbake at jeg gjerne kunne oppgi nummer og navn, men gjorde oppmerksom på at det ifølge reglementet skulle hilses på offiserer og befal. Det stod ingenting i reglementet om å hilse på kadetter. Kadetten ble svar skyldig, og jeg hørte aldri noe mer om saken.

Studiet frem til juridisk embetseksamen tok fem år, fra høsten 1949 til våren 1954.

Økonomien stod hele tiden i forgrunnen. Jeg måtte livberge meg selv og støtte min mor. Min yngste søster ble gift i 1953 og flyttet, så jeg ble alene om dette. I dag er det vanlig at studenter tar arbeide ved siden av studiene. Det var ikke så vanlig den gang. Utveien for meg ble at jeg startet et lite regnskapskontor og førte bøkene for en del mindre bedrifter, og hjalp dem med omsetningsoppgaver og selvangivelser osv. Arbeidsmessig viste det seg å bli en fin ordning. Noen dager var jeg opplagt til å lese og la regnskapsarbeidet til side. Andre dager var hodet mer tregt, men fullt tilstrekkelig til å ta seg av regnskapsarbeide. Det var en broket forsamling av bedrifter jeg fikk å stille med: Den største klienten var en kjøtt- og pølsevarefabrikk med to utsalg, og ellers var det en kunsthandel, en skotøyforretning, en tannlege, en friserdame og to tekstilforretninger. Flere av butikkene lå i nærheten av hverandre, så det gikk tydeligvis fra munn til munn at jeg kunne anbefales til arbeidet som regnskapsfører. Det hører med til historien at jeg arbeidet et snaut år for en tredje tekstilforretning. Etter det første årsoppgjøret sa jeg stopp og sluttet. Her var det for mye skattejuks og fanteri. Jeg hadde god bruk for pengene, men dette ville jeg ikke være med på.

Jeg fikk et fint resultat til første avdeling av juridisk embetseksamen høsten 1952. En som merket seg dette, var professor Carl Jacob Arnholm ved juridisk fakultet. Han hadde aldri hørt om eller hatt noen anelse om denne flinke studenten som dukket opp fra det store intet. Arnholm var en ivrig turgjenger, og jeg ble innlemmet i «kavaleriet» av flinke studenter som han inviterte på tur hver søndag. To andre og senere velkjente jurister i kavaleriet var Torkel Opsahl og Carsten Smith. Dette ble givende samvær i de siste semestrene av studietiden, med lange enetaler underveis av Arnholm, men også med vektige innlegg fra kavaleriet. Arnholm reagerte også på min økonomiske situasjon. Han hadde satt av sine inntekter av en populær lærebok i panterett i noe han kalte Panterettsfondet, og bevilget meg et stipendium som hjalp meg gjennom

den siste delen av studiet. Jeg viste meg vel tilliten verdig ved å levere et nesten like godt resultat til annen og avsluttende avdeling som til første avdeling.

Det ble ikke mye tid til studentliv eller sosial omgang med andre studenter. Tiden var kostbar og det gjaldt å utnytte den best mulig. Jeg gikk for eksempel ikke på forelesninger i fag der det fantes brukbare lærebøker. Den største utskielisen var at jeg våren 1953 stilte til valg til styret i studentjuristforeningen for et halvt år. Det skulle få konsekvenser langt ut over det halvåret. Jeg ble nemlig valgt inn i styret sammen med henne som senere ble min ektemake og livsledsager gjennom over 50 år. Hun har selv hevdet at hennes største fortrinn var at hun bodde i Homansbyen, på min vei hjem til Bislet der jeg bodde. Så når vi vandret hjem hver kveld ved 20-tiden etter dagens studier, slapp jeg å kaste bort tid ved å gå omveier. Fullt så enkelt var det nok ikke. Jeg hadde i lengre tid kikket på henne og var lykkelig da vi ble nærmere kjent, men jeg hadde av åpenbare grunner holdt tilbake i den situasjon jeg var i.

Agnes

Denne boken handler først og fremst om mitt arbeidsliv. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, må Agnes få et eget avsnitt. Agnes er min kjæreste og min aller nærmeste venn. Vi traff hverandre under studietiden, i 1953, og har hengt sammen siden. Vi har feiret gullbryllup og er kanskje på flere måter et nokså spesielt par.

Først og fremst er vi like når det gjelder livssyn og prinsipper. Og vi har hatt den glede å være vellykkede, hver på vårt område. Det betyr ikke at det alltid har vært stille og fredelig. Vi har begge vært sterke sjeler som kunne barke sammen så det gnistret. Min mor trodde ofte at vi var på skilsmisens rand når vi diskuterte som verst, men slik opplevde ikke vi det. Det bunnsolide utgangspunkt var at vi opplevde oss selv som et radarpar både privat og på den juridiske arena, og vi var og er helt avhengige av hverandre.

Vi kom fra høyst forskjellige miljøer. Agnes vokste opp i en embetsmannsfamilie, med en far som i mange år var embetsmann i Justisdepartementet og i over 20 år var dommer i Høyesterett. Hennes farfar var også jurist og dommer, hennes to yngre søstre ble gift med hver sin jurist, og hennes yngste søster ble til overmål selv jurist slik som Agnes.

Jeg kom fra et enkelt og nokså karrig håndverkermiljø, men hadde med meg særlig musikk som var mer av et lukket land for henne og hennes familie, og kanskje også en sterkere prinsipiell grunnholdning til solidaritet

Bildetekst

og samhörighet, noe som gjorde seg sterkt gjeldende der jeg vokste opp i de vanskelige tredveårene og som var en gjennomgangstone i samfunnet i gjenoppbyggingsårene etter krigen. Jeg har aldri følt meg underlegen i forhold til Agnes og hennes «embetamannskultur», men jeg følte ofte nok, for eksempel når noen som hadde tatt artium på Frogner eller Vestheim fikk vite at jeg hadde tatt artium på Foss, så ble det litt stille i forsamlingen. Og så sent som i Spigerverkstiden, i førti års alder, var det klart en fordel å holde tett med at jeg hadde vokst opp «øst for ælva».

Agnes ønsket seg en selvstendig juridisk karriere, og vi var enige om å gå inn for dette. På den tiden dette ble aktuelt, i slutten av 1950-årene, betød det at hun måtte stå på for fullt og på heldag. Å kombinere en yrkeskarriere med det å få barn ville være problematisk, men vi satset på barnepleiersker og var stort sett heldige med det. En av dem ble hos oss i fire år og trodde vel nærmest at hun var mor til vår sønn Marius. En av våre juristvenninner valgte å bli hjemme noen år da barna kom, og ble satt et tilsvarende antall år tilbake i sin juridiske karriere. Vi føler oss rimelig sikre på at våre barn ikke fikk noen skade av den yrkesaktiviteten vi valgte.

Kvinnelige jurister i ledende stillinger var ikke noen selvfølge, så det var viktig å stå på. Populært sagt måtte de være dobbelt så flinke for å vinne i konkurranse med mannlige kolleger. På den annen side var dette en tid da vinden begynte å dreie. Det ble etter hvert stor etterspørsel etter dyktige kvinner for å tilfredsstille forventninger om kvinneandeler i styrer og ledende stillinger. Ganske snart fikk Agnes en strøm av tilbud, og påtok seg en rekke verv som til dels var krevende, men også interessante og utfordrende. Av disse kan nevnes at hun i mange år var leder av forstanderskapet i Sparebanken Oslo-Akershus (etter hvert omdannet til Sparebanken ABC, som igjen ble fusjonert til Sparebanken NOR), og hun var i over 15 år styreleder i Statens Varekrigsforsikring. Hun ledet et granskingsutvalg i 1986 etter en skredulykke under en forsvarsøvelse i Vassdalen i nærheten av Narvik der 16 soldater omkom, og ledet også et utvalg i 1991/92 som gransket Forsvarets etterretningstjeneste. En spennende og samfunnsmessig viktig oppgave var at hun i åtte år fra midten av 1990-tallet ledet Stortingets lønnsutvalg, som avga innstillinger om Regjeringsmedlemmenes og Stortingsmedlemmenes lønnsforhold. Innstillingene var rådgivende men ble alltid fulgt.

I sine hovedstillinger var hun først 19 år i Justisdepartementet og steg i gradene der. I 1977 ble hun dommer i Eidsivating lagmannsrett (som det het den gang) i Oslo, og steg også der i gradene til hun i 1989 ble første-lagmann og sjef for domstolen. Men hun valgte å plukke av seg stjernene

Bildetekst???

på skulderklaffene sommeren 1996. Vi var da begge blitt grundig lei av å bo fra hverandre og lei av all pendlingen mellom Geneve og Oslo etter at jeg hadde flyttet til EFTA-domstolen i Geneve i 1994. Vi ville være mer

sammen. Hun gikk av som sjef for lagmannsretten, men beholdt en deltidsstilling som dommer frem til pensjonsalderen i 2003.

Vi hadde begge meget arbeidskrevende stillinger og oppdrag i mesteparten av våre yrkesaktive år, og vi endte begge opp som kommandører av St. Olavs orden for våre arbeidsinnsatser. Det var en enorm støtte og glede at vi kunne drøfte med hverandre vanskelige problemer vi møtte i hverdagen, ofte saker som var unntatt fra offentlighet men som vi kunne diskutere i enerom. Og det må være riktig å si at vi har vært hverandres beste venn og støtte. Agnes har således mange ganger sagt at jeg var den som aller mest støttet og oppmuntret når det gjaldt nye fremstøt i hennes karriere. Men aller mest hadde vi et godt og nært ekteskap, når arbeidslivet kunne storme som verst.

Finansdepartementets skatteavdeling

Så tilbake til 1954. Med en god juridisk embetseksamen i baklommen var fremtidsutsiktene ganske annerledes lyse enn jeg kunne ha drømt om i yngre år. Men det var klart at for å få de helt gode juridiske jobbene måtte det videre utdanning og praksis til.

Det første målet var å bli dommerfullmektig. Men det var ventetid før man kunne få ansettelse. Med en god juridikum var ventetiden den gang ½-1 år, med et mer vanlig eksamensresultat kunne ventetiden være to år eller mer for å komme til mer sentrale områder i landet.

Ventetiden ble tilbrakt i Finansdepartementets skatteavdeling. Jeg hadde valgt skatterett som spesialfag til embetseksamen siden jeg var en del borte i skatterett i mitt arbeide i regnskapskontoret og derfor hadde fått med meg litt om dette faget. Det var ikke helt lett å komme inn i departementet heller, men min foreleser i skatterett, ekspedisjonssjef Kåre Kvisli, ville gjerne sikre min arbeidskraft for skatteetaten og fikk smøget meg inn. Lønnen som sekretær i Finansdepartementet var kr. 9.600 pr. år.

Arbeidet i departementet førte blant annet til at jeg fikk gode kontakter der som ga grunnlag for gjensidige tillitsforhold, noe jeg hadde mye glede av da jeg senere kom til Christiania Spigerverk og ble fast kunde i Finansdepartementet hver gang vi søkte om skattelettelse for å gjennomføre en bedriftsovertagelse.

Dommerfullmektig

Jeg ble dommerfullmektig i Tønsberg og var der i 1 ½ år i 1955/56. Det ble en lærerik tid, med mange artige opplevelser. Hvalfangsten var ennå ikke slutt, så det ble mye kjøp når hvalfangerne var hjemme og skulle ordne opp i sine familieforhold, med arv og ekteskap og farskapssaker. Gjennom arbeidet som dommer i forhørsretten ble jeg ganske godt kjent med og kom på hils med mange av de småkriminelle i byen. Min mor besøkte meg en gang i Tønsberg, og mens vi vandret fra jernbanestasjonen nedover mot bussen til Nøtterøy og jeg hilste til høyre og venstre, ble hun meget bekymret over den bekjentskapskrets jeg hadde lagt meg til.

Det var mye å gjøre, ikke minst sommeren 1956 da sorenskriveren gikk av for aldersgrensen og jeg ble eneste jurist. En dag hadde jeg en farskapssak der den utlagte barnefar skulle dra til sjøs neste dag. Så jeg sa han kunne komme tilbake dagen etter og få domsavgjørelsen. Neste dag meldte det seg en kar, jeg slapp ham inn og syntes jeg kjente ham igjen, så jeg leste opp dommen og sa at han var blitt dømt som far. Mannen ble blekere og blekere og fikk til slutt stønnet frem: «Jeg har kommet hit fordi jeg har et spørsmål om tinglysing!»

Jeg fikk en sluttattest fra min sorenskriver Gulbrand Jensen som jeg var meget glad for men som også kanskje er beskrivende for hvordan jeg la opp denne delen av etterutdannelsen:

«Cand. jur. Bjørn Haug har vært ansatt som dommerfullmektig i Tønsberg fra medio april 1955. Han har usedvanlig solide og omfattende juridiske kunnskaper, skarp forstand og en utpreget evne til stringent logisk tenkning samt til klar fremstilling både skriftlig og muntlig. Samtidig har han allerede tilegnet seg et godt innblikk i mange av det praktiske livs problemer. Hans arbeidsevne og arbeidsvane er enestående og han legger planmessig an på å utnytte sin dommerfullmektigtid til å skaffe seg mest mulig praktisk juridisk erfaring. Han er rask, grundig og samvittighetsfull, er lett å samarbeide med og har en behersket og rolig fremtreden. Om hans private vandel er det bare godt å si. Det er meg en glede å gi ham min beste anbefaling når han nu søker annen stilling. Han vil sikkert gjøre utmerket fyldest for seg i det praktiske rettsliv og forretningsliv så vel som på den vitenskapelige vei eller i den offentlige administrasjon.»

Rett ut i fast stilling?

Mine neste skritt var på nippet til å bli noe ganske annet enn videre utdanning.

For det første fikk jeg under dommerfullmektigtiden en henvendelse fra Tiedemans Tobaksfabrik, som i sin tid hadde gitt meg et lite stipendium for å studere. De så gjerne at jeg tok sikte på en karriere i tobakksindustrien, og tilbød meg i første omgang en stilling i Sør-Rhodesia, det nåværende Zimbabwe. Det var fristende, for det ville ha sikret meg en trygg økonomi med en gang. Men jeg avsto, med den begrunnelse at det i ethvert fall ville være fornuftig å fullføre min videreutdanning som dommerfullmektig.

For det andre ble det, da dommerfullmektigtiden gikk mot slutten, utlyst en ledig stilling som jurist i Norsk Hydro. Jeg søkte, og til slutt stod valget mellom en mann som het Torvild Aakvaag og meg. Jeg var kanskje en bedre jurist, men Torvild behersket fransk og trakk det lengste strå. Norsk Hydro hadde den gang en ganske stor fransk aksjonærgruppe. Aakvaag steg senere til topps og ble Hydros generaldirektør. Det er selvfølgelig ikke sagt at jeg ville ha hatt samme karriereutvikling som ham, men mitt yrkesliv ville ganske sikkert ha blitt annerledes enn det ble.

Justisdepartementets Lovavdeling

Da jeg ikke fikk stillingen i Norsk Hydro gikk turen til Justisdepartementets Lovavdeling, som er et strengt, men lærerikt sted å være. Før jeg la inn en søknad, søkte jeg råd hos en av svigerfars venner som selv hadde vært i Lovavdelingen. Han sa det slik: «Lovavdelingen er et godt sted å komme til, men også et godt sted å komme fra. Sitter du for lenge, blir du for pirkete og verdensfjern.» Jeg var i Lovavdelingen i nærmere tre år fra høsten 1956, men egentlig to år netto siden jeg fikk ett års permisjon i 1957/58 for «post-graduate studies» i USA.

Som dommerfullmektig hadde jeg lagt meg til et høyt arbeidstempo så min svigerfar, som selv hadde arbeidet mange år i Justisdepartementet, ga meg det råd å vente i tre uker med å levere min første sak i Lovavdelingen. Jeg hadde egentlig vært innstilt på å levere den i løpet av et par dager. De tre ukene ble meget lærerike, den innstillingen jeg leverte var helt annerledes grundig enn den jeg opprinnelig hadde tatt sikte på. Jeg lærte meg å arbeide skikkelig i dybden med en sak. Det har også kommet godt med senere. – Men jeg lærte vel også at det er fullt mulig å arbeide grundig og samtidig raskt.

Ett års studier i USA

Sommeren 1955 deltok jeg i et fire ukers seminar i amerikansk jus i Salzburg. Lærerkreftene var amerikanske jussprofessorer som kanskje tok oppholdet litt som en sommerferie, men for oss deltagere ga det undervisning på et skikkelig høyt nivå. Hva ingen av oss ante, var at professorene rapporterte tilbake til USA hvilke av deltagerne som kunne være egnet for et studium i USA. I alle fall gjorde min hovedlærer dette, professor Harry S. Jones fra Columbia-Universitetet i New York. Ut på høsten fikk jeg besøk av en representant for et fond i New York, The Harkness Foundation, som var en del av et stort Commonwealth Fund. De hadde gående et stort program som ga stipendier for studier i USA. De fleste kandidater ble plukket fra land i det britiske Samveldet, men opp til 10 kandidater ble plukket fra land utenfor Samveldet. Jeg var så heldig å bli en av disse og fikk et sjenerøst stipendium, med det pussige tilleggsvilkår at jeg måtte bruke tre måneder av oppholdet til å reise omkring i USA. Jeg

Bildetekst???

fikk utsettelse ett år med tiltredelsen slik at Agnes kunne fullføre sin juridikum, men høsten 1957 dro vi av sted og ble borte i 12 måneder.

Når jeg først var valgt ut stod jeg temmelig fritt til å velge både hvor og hva jeg ønsket å studere. Østkystuniversitetene Harvard, Yale og Columbia var berømte og selvsagt fristende, men jeg hadde lyst til også å få oppleve dette som amerikanerne kaller «the melting pot», dette med en voldsom befolkningsvekst i et område, gjerne med innflyttere fra forskjellige kulturer. Da var det fristende å velge California. Da vi studerte i California var folketallet der ni millioner, i dag er det over 30 millioner.

Juridisk fakultet ved University of California (Berkeley) var ingen sovepute. Ikke uten grunn ble det kalt «The Harvard of the West». Vi fikk en første smakebit på det da vi ankom til Berkeley en søndag en uke før semesteret begynte. Vi fikk den idé å ta en første titt på Law School, og oppdaget da at biblioteket, kl. 22 søndag en uke før semesteret begynte, var fullt besatt av ivrig lesende studenter. For meg føltes det likevel studieåret der borte på mange måter som et «hvileår», etter mange år med hårdt arbeide og studier og med økonomiske bekymringer hengende over hodet.

Jeg valgte å studere myndighetsfordelingen mellom de føderale myndigheter og enkeltstatene i USA, og lovvalg (conflict of laws) i saker med tilknytning til flere stater med ulike rettssystemer. Etter det første året i Lovavdelingen var jeg sikker på at Norge snart ville bli medlem av det europeiske fellesskap EEC, der denne type juridiske spørsmål ofte ville oppstå. Men det skulle gå mer enn 35 år før Norge kom med i det europeiske økonomiske samarbeidet fra 1994 gjennom EØS-avtalen og jeg kunne få bruk for mine kunnskaper fra USA-tiden.

Agnes fikk anledning til å følge undervisningen og hadde et interessant studieopplegg med opphavsrett og konkurranserett som emner. Men hun kunne ikke få anledning til å avlegge eksamen og få sin Master of Laws Degree fordi hun var i USA på besøksvisum! Om kveldene drøftet vi dagens opplevelser og juridiske problemer vi stod overfor. Vi fant fort ut at det var enklere for oss å snakke engelsk med hverandre fremfor å forsøke å oversette til norsk de mange nye juridiske ord og uttrykk vi tumlet med. – Bruken av engelsk språk i intense fagstudier var en opplevelse i seg selv. Som tidligere nevnt hadde jeg i gymnasietiden blitt god i engelsk – syntes jeg da – og reiste med fortrøstning avsted til USA. Men der fikk jeg en kraftig påminnelse om at man går ikke gjennom fem års juridiske studier og et hardkjør i Justisdepartementets Lovavdeling uten å erverve seg et ganske annerledes høyt presisjonsnivå i det norske språk. Når jeg nå skulle forsøke å uttrykke meg tilsvarende presist på engelsk manglet jeg simpelthen noe som lignet et tilsvarende

ordforråd. Det følte nesten som å måtte lære engelsk på nytt. Men du verden hvordan jeg har hatt nytte av denne videreutdanningen i engelsk i mine senere yrkesaktive år.

Vi fikk mange venner blant studentene og hadde mange reiser og utflukter i USA. Vi rakk i løpet av året å besøke 45 av de den gang 48 amerikanske statene! Jeg hadde som nevnt en forpliktelse til å reise i tre måneder ifølge mitt stipendium. En lett forpliktelse å oppfylle, må jeg si. Det ble også tid til å følge et kurs i musikkforståelse.

I løpet av året i USA ble jeg stilt overfor et viktig valg angående den videre livsvei. The Commonwealth Fund tilbød meg, hvis jeg ønsket det, å forlenge stipendieoppholdet med ett år. I så fall kunne jeg ha fullført et vanlig juridisk studium og blitt advokat i USA. Det var selvfølgelig fristende, med store muligheter både arbeidsmessig og inntektsmessig. Men jeg valgte å avslå, ikke minst fordi det lett kunne ha ødelagt Agnes' egen karriere som jurist.

Jeg fikk også et annet tilbud som det kan være verdt å nevne. Ved årsskiftet 1957/58 deltok vi i en konferanse av universitetslærere i San Francisco. En begeistret professor fra Mississippi tilbød meg jobb som foreleser i skatterett, jeg måtte bare «hate niggers and bring my lovely wife». Jeg avsto.

Vi kom tilbake fra USA høsten 1958, for min del med en Master of Laws fra University of California (Berkeley) i lommen men kanskje først og fremst med et solid grep på engelsk språk. Det har som nevnt kommet meg til stor nytte senere.

Fullmektig hos regjeringsadvokaten

Det siste leddet i videreutdannelsen ble 2 ½ år som fullmektig hos daværende regjeringsadvokat Henning Bødtker, fra juni 1959 til utgangen av 1961. Det ga en intens og omfattende prosedyreerfaring, og var et attraktivt sted å komme til fordi man raskt kunne få prøvesaker for Høyesterett og fremstille seg for prøven for å bli høyesterettsadvokat. Jeg passerte den prøven og fikk bevilling som høyesterettsadvokat våren 1961. Antagelig var det litt av en rekord, for jeg tilbakela de tre prøvesakene på 2 ½ måned i begynnelsen av 1961. Det var arbeidsmessig en travel periode, for samtidig utførte jeg seks andre rettssaker, var sensor ved juridisk embetseksamen, reviderte en lærebok i sivilprosess og foreleste i sivilprosess for studentene ved Universitetet. Det hører med til bildet at Charlotte da var 2 ½ år og Marius var nyfødt. Jeg var neppe noen eksemplarisk familiefar i den perioden.

På grunn av sakens viktighet fristes jeg til spesielt å nevne en sak jeg førte som fullmektig hos regjeringsadvokat Bødtker. Saken dreide seg om statspensjonistene og samordningsloven og ble avgjort i Høyesteretts plenum tidlig i 1962 (se Rt. 1962.332). I 1957 ble det innført en ikke behovsprøvet alderstrygd for alle, men samtidig vedtatt en samordningslov som – kort uttrykt – sa at alderstrygd ikke kom på tale blant annet for statspensjonister som allerede var sikret en alderspensjon. Teknisk ble dette ordnet ved at alle skulle få utbetalt alderstrygden, men et tilsvarende beløp skulle trekkes fra i den opptjente tjenstepensjon for statspensjonister m.v. At statspensjonistene skulle gå glipp av den alderstrygden som alle andre skulle motta, skapte store bølger og sterk misnøye. En gruppe statspensjonister gikk til retts sak med påstand om at dette var et inngrep i deres velervervede rett til tjenstepensjon, de hadde blant annet vært med på å finansiere sin tjenstepensjon gjennom pensjonsinnskudd i alle sine yrkesaktive år. Men de fikk ikke medhold i noen rettsinstans. Jeg prosederte for det første på at allerede lovgivningen om statspensjoner hadde tatt forbehold om slike endringer i statspensjonene, og for det andre – og ikke minst – at tjenestemennene ikke hadde noe rettskrav på den nye alderstrygden selv om alle andre fikk den. Man kunne gjerne se reduksjonen av tjenstepensjonen som en ekspropriasjon, men denne ble fullt kompensert gjennom utbetaling av alderstrygd som de ikke hadde krav på. Staten fikk medhold i alle rettsinstanser, og samordningsprinsippet ble senere bygd ut og ligger til grunn for hele det norske offentlige trygdesystem som nå går under navnet folketrygden.

Det står ikke til å nekte at Statens prosedyre i pensjonistsaken ble møtt med betydelig motvilje også i domstolene. I lagmannsretten var det såpass utpreget at vi gjerne sa, Sosialdepartementets representant og jeg, at «vi måtte klamre oss til vitneboksen for ikke å bli blåst bort». En av dommerne var Gunder Egge, et av det forrige århundres mest lysende juridiske talenter (som dessverre aldri drev det til noe som stod i forhold til hans glimrende eksamensresultater). Han stilte meg spørsmål i denne form: «Mener altså Staten at de kan betale meg alderstrygd og så gå i banken og ta ut et tilsvarende beløp fra min bankkonto?» Jeg måtte svare bekræftende på det, forutsatt at det ble skaffet lovhjæmmel for det. Da vi kom til Høyesterett hadde jeg bestemt meg for å få frem det rimelige i den vedtatte ordning. Rimelighet er ikke det dummeste å ha med seg i norske domstoler. Jeg fikk laget en beregning av hva en statspensjonist ville beholde av disponibel inntekt når vedkommende gikk av som pensjonist, når hensyn tas til redusert skatt og en viss reduksjon av personlige utgifter m.v. Beregningen viste at en pensjonist på toppen av

lønnsregulativet ville beholde 85 %, en på midten av regulativet 92 % og en nederst på regulativet 108 % av sin disponible inntekt i aktiv tjeneste. Etter at den ankende parts advokat hadde gjort unna sitt førsteinnlegg, skulle jeg på sakens andre dag begynne på mitt førsteinnlegg i Høyesterett kl. 12:30, etter rettens formiddagspause, og visste at retten ville avslutte for dagen til vanlig tid kl. 14:15. Jeg startet med rimelighetsargumentet og den foretatte beregningen, og høyesterettsjustitiarius Terje Wold var ikke snauere enn at han straks spurte: «Blir De ferdig i dag, advokat Haug?» Altså før jeg overhodet hadde begitt meg inn i den juridiske jungel. Det virket ikke som han hadde behov for mer. Jeg måtte svare nei, og trengte 2 ½ dag til å gå gjennom alle Statens argumenter, men stemningen var merkbart mer velvillig enn den hadde vært i tidligere rettsinstanser.

Ved avslutningen av statspensjonistsaken, som faktisk ble prosedert etter at jeg hadde begynt i Spigerverket i januar 1962, var justitiarius Wold så vennlig å uttale: «Den norske dommerstand beklager at De forlater skranken til fordel for det private næringsliv. Vi håper å få se Dem snart tilbake».

Også her fristes jeg til å gjengi sluttattesten, fra regjeringsadvokat Henning Bødtker:

«Hermed attesteres at høyesterettsadvokat Bjørn Haug har vært ansatt som fullmektig ved regjeringsadvokatembedet fra 1.6.1959 til 31.12.1961 da han fratrådte for å gå over i privat industriell virksomhet. Advokat Haug tok advokaturen våren 1961.

Han fikk ved embedet en meget allsidig praksis, og arbeidsbyrden var meget stor. Han utførte en rekke meget store og viktige saker og løste alltid sine oppgaver på en særdeles fortjenstfull måte.

Jeg lærte å kjenne advokat Bjørn Haug som en fremragende dyktig jurist, med allsidige og særdeles store kunnskaper og med en utpreget evne til klar vurdering av alle problemer. Han arbeidet systematisk og raskt og hadde en utpreget formell evne.

Hele hans karakter og vesen er slik at det for meg har vært en udelt glede å samarbeide med ham. Jeg gir ham min aller varmeste anbefaling og ønsker ham alt godt i hans videre virke.»

Det gledet meg meget at jeg hadde truffet såpass godt med mine jussestudier og min etterutdannelse som jurist. Fra begynnelsen hadde jeg jo ikke hatt noen som helst kunnskap om eller tilknytning til jussen som fag. Jeg ser ikke bort fra at Bødtker hadde en finger med i spillet da jeg 10 år senere fikk en

forsiktig føler fra Justisdepartementet om jeg kunne være interessert i å søke den ledige stillingen som regjeringsadvokat. I alle fall husker jeg hans gratulasjonstelegram da jeg ble utnevnt til stillingen: «Rett mann på rett plass.» Og da Bødtker litt senere valgte å trekke seg tilbake som Den Norske Nobelkomité's revisor i Nobelstiftelsen i Stockholm, gledet det meg at han anbefalte meg som sin etterfølger (se nedenfor).

Senere videreutdanning

Jeg har, som vel de fleste, deltatt i tallrike seminarer og konferanser for å holde meg faglig à jour og sette meg grundigere inn i nye rettsområder. Jeg vil særlig nevne de nordiske juristmøter som holdes hvert tredje år med interessante og aktuelle emner på dagsordenen. Agnes og jeg deltok der i 30 år. I 1969 deltok jeg i et to ukers seminar ved INSEAD syd for Paris, der temaet var psykologiske utfordringer ved forhandlinger med andre land med helt andre kulturer, og i 1970 hadde jeg en åtte ukers «sabbatspermisjon» fra Christiania Spigerverk som jeg benyttet hovedsakelig i USA til å sette meg inn i spørsmål om verdsettelse av bedrifter og spesielt betydningen av beskatningen av bedrifter ved sammenslutninger og bedriftsovertagelser. Dette kom senere godt med blant annet da jeg som regjeringsadvokat deltok i ulike industriforhandlinger og da jeg i 1979/80 utførte den såkalte Bankdemokratisaken, der aksjene i en rekke forretningsbanker måtte verdsettes (se nedenfor).

En spesiell og særdeles nyttig etterutdanning fikk jeg i 1980-årene. Etter at jeg hadde innarbeidet meg som internasjonal voldgiftsdommer ble jeg i flere år invitert til lang-weekend'er på Selsdon Park, et gods syd for London, der en håndplukket krets av garvede voldgiftsdommere kom sammen og utvekslet praktiske erfaringer innen dette spesielle juridiske område. For en nykommer i denne klubben var dette enormt nyttig.

10 år som industrijurist

Etter at jeg hadde tilbakelagt prøven for å bli høyesterettsadvokat våren 1961, var tiden inne til å velge en varig retning på min karriere som jurist. Med en god juridisk embetseksamen, og med en såpass bred tilleggsutdannelse og praksis, var valgmulighetene ganske gode. På den annen side var det naturlig å sikte på å arbeide i Norge, og Norge er et lite land. Det er ofte slik at ikke alle dører står åpne for akkurat det man måtte ønske seg. Det kan være helt tilfeldig hvilke stillinger som er åpne når man er på leting etter ny stilling, og hvilken konkurranse man møter når det åpner seg en stilling man kunne ha lyst på.

Jeg hadde ikke festet meg ved noen bestemt retning for min videre virksomhet, og var for så vidt åpen for alle muligheter. Jeg så meg om i landskapet, og var tilbøyelig til å se mot Universitetet. Jeg hadde undervist der og likte miljøet, og det var nylig opprettet et professorat i skatterett, det faget jeg hadde valgt som spesialfag, og som foreløpig ikke var besatt. Jeg søkte stilling som universitetsstipendiat med sikte på å skrive en doktorgrad og å bli professor, men fikk nokså snart hvert kalde føtter. Min studiekamerat, senere professor Birger Stuevold Lassen, stilte meg et kritisk spørsmål: «Bjørn, har du rumpe? Rumpa til å sitte stille i 4–5 år og skrive en murstein av en doktoravhandling?». Ved nærmere ettertanke måtte jeg innrømme at det hadde jeg ikke, jeg var vel mer utadvendt og handlingsorientert av natur. Så jeg endte med å skrinlegge planen om å gå universitetsveien og trakk meg fra stipendiatstillingen.

Men så ble det utlyst en nyopprettet stilling i Spigerverk-konsernet. Der var det nettopp ansatt en ny administrerende direktør, Christian Sommerfelt, og han ønsket en jurist ved sin side i den videre oppbygging av konsernet. Det var jo på en måte det stikk motsatte av den akademiske vei som jeg først

hadde tenkt på. Jeg syntes det hørtes spennende ut å kunne bruke sin juss på en konstruktiv måte i et forretningsmiljø. Men jeg ville vite litt mer om denne bedriften, og gikk på Deichmanske Bibliotek og lånte tre årganger av Spigerverkets bedriftsavis «Speaker'n». Det ga meg et godt inntrykk av hva bedriften drev med og hva de var opptatt av. Det hadde nettopp vært et generasjons-skifte i toppledelsen, yngre og ambisiøse ledere hadde kommet inn, og det ble arbeidet med utvikling av bedriften på flere felter. Og det hadde under den tidligere administrerende direktør Gunnar Schjelderup blitt etablert et forhold til arbeiderne som langt på vei var en forløper for det bedriftsdemokratiet som ble lovfestet 10 år senere. Arbeiderne ble tatt med på råd, og ble hørt på. Det var et godt forhold mellom ansatte på alle plan.

Jeg tenkte nokså grundig gjennom om jeg som forretningsadvokat kunne bli involvert i snuskete eller ulovlige transaksjoner. Det ville jeg ikke være med på. Men jeg kom til at jeg ville gi industri- og forretningsjussen en sjanse, jeg ville neppe ha noe problem med å hoppe av og skaffe meg noe annet å gjøre om dette ikke skulle passe. Det viste seg snart at slike bekymringer var ubegrunnet. Toppledelsen var fullt oppmerksom på, og innstilt på, at det var liten plass for skattesnyteri og desslike i en storbedrift som Spigerverket. Som konsernsjefen Christian Sommerfelt en gang sa: «Vi lever i en ny tid. Det er alltid en misfornøyd medarbeider i bokholderiet som kanskje løper til Dagbladet med det han vet». Og en gang jeg drøftet en sak med ham der vi som den store og resurssterke bedrift hadde overtaket på en stakkars motpart, sa han ganske enkelt: «Det er ikke sånn vi skal tjene våre penger».

Jeg var en av 77 søkere til stillingen, og fikk den antagelig på grunn av kombinasjonen et godt eksamensresultat, høyesterettsadvokaturen og at jeg hadde skatterett som spesialfag. Jeg har mange ganger senere tenkt på hvor tilfeldig livet kan være i et lite land. Blant de 76 andre søkerne var det en rekke meget kvalifiserte jurister som senere har bekledd fremstående stillinger i samfunnet og som utvilsomt ville ha gjort en god jobb som industrijurist også. Men jeg kom altså i veien for dem og trakk det lengste strå.

Min gjennomlesning av bedriftsavisen ble også en god forberedelse til ansettelsesintervjuet. Der kunne jeg lese hvilke utfordringer bedriften stod overfor og hva ledelsen var opptatt av, og kunne belegge mine svar deretter. Men først og fremst oppdaget jeg noe nokså banalt, nemlig at Spigerverket hadde store problemer med å skaffe boliger til sine ansatte, både for de nærmere 600 ukependlere som kom inn fra landet for å arbeide i bedriften i løpet av uken, og for ingeniører og andre som gjerne ville flytte til Oslo men som ikke hadde noe sted å bo. Så ganske tidlig i ansettelsesintervjuet fikk jeg plas-

sert at jeg eide en aldeles utmerket rekkehusbolig bare et par kilometer unna. Dermed virket det som om min ansettelse var avgjort!

Christiania Spigerverk i 1960-årene

Christiania Spigerverk var stiftet i 1853 og startet i Nydalen ved Akerselven i Oslo med produksjon av jern og stål og omfattet etter hvert bearbejdede produkter så som armeringsstål, ståltråd, skruer og redskaper av jern og stål. På 1900-tallet ble virksomheten utvidet både produktmessig og geografisk og omfattet ved begynnelsen av 1960-årene blant annet en jerngruve i Romsdal, et smelteverk for jern og ferrolegeringer i Bremanger på Vestlandet, landets største blikkemballasjefabrikk i Moss, et skipsopphuggingskompani i Grimstad og en gruve for utvinning av nefelinsyenitt (til bruk i glass- og keramikkproduksjon) på Stjernøya i Altafjorden utenfor Alta.

Spigerverket var i 1960-årene under en voldsom ekspansjon. I de 10 årene jeg arbeidet der vokste både samlet omsetning og samlet antall ansatte til det tredobbelte.

Det var nesten vanskelig å følge med i utviklingen, og arbeidsoppgavene for juristene stod i kø. Og en fordobling av bedriftens samlede størrelse skjedde da Elkemkonsernet og Spigerverkkonsernet ble slått sammen. Så da jeg ble utnevnt til juridisk sjef for det sammensluttede Elkem-Spigerverket våren 1972, fikk jeg det juridiske ansvaret for en bedrift som var omtrent seks ganger så stor som den bedriften jeg hadde blitt ansatt i 10 år tidligere.

Ekspansjonen i Spigerverktiden fulgte forskjellige linjer. Dels tok man sikte på videreføring av en *vertikal integrasjon* i produktkjeden: Spigerverket hadde jernmalmgruven i Rødsand i Romsdal, et smelteverk i Svelgen i Bremanger som benyttet jernmalmen fra Rødsand, et stålverk i Nydalen som laget jern og stål av smelteverksproduktene i Svelgen og forskjellige avdelinger som drev viderebearbejding av stålet, for eksempel såkalt trukket ståltråd som ble brukt i fremstillingen av ståltau. Videre kjøpte Spigerverket opp de to norske bedriftene som produserte ståltau, i Tønsberg og Mandal, for å sikre avsetningen av ståltrådproduktene fra Nydalen og for å rasjonalisere ståltauproduksjonen. Og Spigerverket gikk inn på eiersiden i et skipshandelsselskap i

Rotterdam for å understøtte avsetningen av norsk ståltau. Rotterdam hadde på den tiden anløp av nærmere 3000 norske skip hvert år. Det ble min oppgave å få gjennomført disse overtagelsene uten alt for mye skatt.

Dels bredte Spigerverket seg ut på beslektede produktområder der man satt inne med tilsvarende teknisk innsikt og erfaring. Spigerverket gikk inn i lås- og nøkkelproduksjon, overtok Trio Fabrikker i Oslo og Stavanger og Rosenvinge i Moss og slo disse sammen til bedriften TRIO-VING, og gikk inn i produksjon og salg av motorsager og skogsredskaper, ved å overta bedriften JOBU i Drøbak med sine mange utenlandske datterselskaper.

Innenfor de aktuelle virksomhetsfeltene gikk man inn for å kjøpe opp eller slutte seg sammen med konkurrenter, kanskje ikke så mye for å eliminere innenlandsk konkurranse som for å stå sterkere i konkurransen med utenlandske bedrifter. Et eksempel på det siste var sammenslutningen av Spigerverkets blikkemballasjeproduksjon i Moss med en tilsvarende produksjon i en bedrift i Bergen, en sammenslutning av den største og nest største bedriften på området i Norge. En svensk storbedrift hadde allerede slukt de største danske bedriftene på dette emballasjeområdet og hadde god lyst til å gjøre det samme i Norge. Ved å slå sammen de norske virksomhetene lyktes det å stå imot pågangen utenfra og å opprettholde norsk produksjon. – Det foregikk også en ekspansjon av Spigerverkets virksomhet utenlands, ved opprettelse eller overtagelse av utenlandske selskaper og ved inngåelse av samarbeidsavtaler med utenlandske bedrifter. Som eksempel kan nevnes en samarbeidsavtale med en engelsk storentreprenør om import og omsetning av norsk armeringsstål i England. Senere ble det opprettet et norsk stål- og valseverk i nærheten av Manchester.

Bedriftsovertakelser og samarbeidsavtaler

En stor del av mitt juridiske arbeide hadde sammenheng med bedriftsovertagelser og nye samarbeidsavtaler. Det var gjennomgående to-tre slike prosjekter til gjennomføring hvert år. Fremgangsmåten var gjerne at toppsjefene i de to bedrifter kom sammen i all hemmelighet og luftet mulighetene for en sammenslutning. Om førstereaksjonen var positiv, tok de for seg de store avgjørelser: Skulle den overtatte bedriften beholdes på sitt gamle sted, eller skulle den nedlegges og hele produksjonen flyttes annensteds, hvem skulle få beholde ledende stillinger etter omstruktureringen, osv. Med gamle familiebedrifter kunne det ofte være mye følelser med i spillet. Det kunne være

viktigere for eierne at bedriften fikk bestå enn å oppnå en høyere pris. Neste skritt ble så gjerne å se nærmere på prisen. Det innebar å se nærmere på regnskaper og budsjetter som grunnlag for en verdsettelse og pristilbud, og det innebar å vurdere hvilke skattebelastninger som ville oppstå under forskjellige alternativer for gjennomføringen av overtagelsen eller sammenslutningen. På dette stadium kom gjerne jeg inn i bildet. Når hovedlinjene var fastlagt av sjefene ble resten av håndarbeidet stort sett overlatt til juristen for utpensling av enkeltheter, og til teknikerne og personalavdelingen.

Ved de fleste sammenslutninger eller bedriftsovertagelser var spørsmålet om beskatningen av selgernes salgsinntekter det store spørsmålet. Jeg begynner derfor med å si noe generelt om dette.

Inntektsbeskatningen av selgerne kunne bli enormt forskjellig avhengig av hvilken juridisk form som ble valgt for overdragelsen. Som kjøper ville vi helst kjøpe «innmaten» av selgernes aksjeselskap, dvs. kjøpe den løpende virksomheten med tilhørende aktiva. Det ville gi oss avskrivningsmuligheter og dermed inntektsfradrag over tid for hele kjøpesummen. Men dette var gjerne utelukket for selgerne. Bedriftens aktiva var gjerne nedskrevet til lave verdier i selskapets bøker, og salgsprisen skulle reflektere ikke bare verdien av overdratte aktiva men også verdien for oss som kjøpere å kunne få hånd om bedriften. Så et salg av «innmaten» på bedriftens hånd ville gi en stor skattemessig inntekt for det selgende selskap, og når selgerne deretter skulle ta ut av selskapet nettooverskuddet etter skatt, kunne det også bli en betydelig utbytteskatt for de selgende aksjonærer å betale. Salg av aksjene i selskapet, kontant eller i bytte med aksjer i det overtagende selskap, ble derfor som oftest den form som ble valgt. Men det var heller ikke problemfritt, først og fremst fordi skatteloven hadde en bestemmelse om såkalt «selgende gruppebeskatning». Den innebar at dersom alle eller en vesentlig del av aksjene i et selskap ble solgt under ett, ble transaksjonen ansett som og beskattet på de selgende aksjonærers hånd som om en tilsvarende andel av bedriftens aktiva var blitt solgt direkte. Skattemessig var det i seg selv nesten like drepene for aksjonærene som om «innmaten» ble solgt, samtidig som vi som kjøpere ikke på langt nær var villige til å betale så mye for aksjer som vi kunne betale ved kjøp av driftsmidlene direkte, der vi som nevnt kunne få fradrag i vår øvrige inntekt for avskrivninger på kjøpesummen. Jeg ble etter hvert ekspert på temaet «skattens betydning for verdsettelsen av en bedrift». Det var store forskjeller det dreide seg om.

Her kom en særlov fra 1961 til unnsetning i mange tilfeller. Den bestemte at dersom salget av en bedrift eller en aksjeovertagelse var ledd i en struktur-

rasjonalisering av industrivirksomhet, kunne det ved kgl. resolusjon gis lempning i eller hel fritagelse for beskatningen av salgsinntektene. Jeg hadde mange turer til mitt gamle departement for å overbevise om at vi stod overfor en strukturrasjonalisering av industrivirksomhet som kvalifiserte til skattefritak eller skattelempning.

Finansdepartementet utviklet her en praksis som gikk ut på at dersom salgsvederlaget ble gitt i form av aksjer i det selskap som overtok bedriften, altså hvis det dreide seg om en sammensmeltning av selskapene der de selgende aksjonærer fortsatt var med, kunne det gis hel skattefritagelse. Men hvis de overtatte aksjer ble betalt i kontanter ble transaksjonen betraktet som et salg der selgerne i det minste måtte betale 33 % inntektsskatt.

Departementet hadde jo begrensede muligheter for å trenge til bunns i disse sakene, så det ble mye spørsmål om tillit til den som presenterte sakene. Jeg gjorde det for min del klart overfor departementet at jeg ikke ville gi noen fremstilling som jeg ikke selv var overbevist om var riktig, og ble åpenbart trodd på det. Et eksempel kan kanskje nevnes: Spigerverket hadde i 1965 forhandlet frem en bedriftsovertagelse som satt langt inne, og som var helt avhengig av at full skattefritagelse kunne oppnås. Men selgerne ønsket å få kontanter nå og ikke å bli sittende med Spigerverkaksjer. Forhandlerne hadde da pønsket ut at de kunne skrive en avtale om aksjebytte, men samtidig lage en underhåndsavtale om å kjøpe tilbake Spigerverkaksjene til avtalt pris så snart skattefritagelsen var i orden. Jeg satte for min del foten ned og nektet å fremlegge en avtale som var ufullstendig og misvisende. Men det dreide seg åpenbart om en svakt punkt i departementets praksis, og jeg fikk lov å legge frem saken og gjøre så godt jeg kunne. Så jeg troppet opp i departementet og sa som sant var, at jeg hadde nektet å legge frem en ufullstendig avtale men at departementet til gjengjeld nå fikk strekke seg så vi kunne få til denne bedriftsovertagelsen på rimelig måte. Reaksjonen på dette var overveldende positiv. Vi forhandlet oss frem til en løsning der fritagelse ble gitt mot at selgerne mottok Spigerverkaksjer som vederlag og beholdt disse i minst fem år. Men departementet hadde ikke noe imot at det ble inngått en fem års låneavtale for et beløp svarende til kjøpesummen, mot pant i de selvsamme Spigerverkaksjer. M.a.o. departementets prinsipielle skille mellom aksjebytte og aksjesalg var fastholdt, men selgerne fikk pengene sine med en gang.

Det hører med til historien at dette møtet i departementet var mitt første møte med finansråd Eivind Erichsen. 10 år senere skulle vi møtes på ny og innlede et mangearig samarbeide, han som finansråd og jeg som regjeringsadvokat, blant annet om det langvarige Rekstenkomplekset. Dette skal om-

handles nedenfor. Men den gjensidige tillit mellom oss ble etablert allerede i 1960-årene.

Ved inngåelsen av samarbeidsavtaler, lisensavtaler osv. ble jeg ofte trukket inn på et tidlig stadium fordi avtaleutformingene kunne være mer komplisert, og fordi offentlige reguleringer og bestemmelser ofte satte grenser for hva som kunne avtales.

For å dekke disse juridiske oppgavene hjemme og ute var det mye nytt å lære om norsk og utenlandsk rett, og om skriving av kontrakter. På kontraktsområdet var det også mye nasjonale særegenheter, en engelsk/amerikansk kontrakt på sitt verste kunne lett bli tre ganger så lang som en tilsvarende kontrakt skrevet på vanlig norsk måte. Men det var ofte god psykologi å skrive kontraktsutkastene slik som motpartens advokater var vant til og følte seg trygge med. Så fikk man heller konsentrere seg om å få luket ut kontraktsbestemmelser som ikke var til å leve med. Et annet psykologisk moment kan fortjene å bli nevnt. Når to bedrifter hadde besluttet seg til å gå sammen i et samarbeide eller en sammenslutning var gjerne grunnstemningen at fremtiden var rosenrød og samarbeidet ville vare evig og være friksjonsløst. Juristens erfaring er at den beste måten å sikre et friksjonsløst samarbeide på er å ta inn klare bestemmelser på områder der det ligger uløste problemer som partene helst vil forbigå i taushet. Og det er viktig å ha klare bestemmelser om hvordan tvister skal løses om de skulle oppstå. Men dette var aldri populært. Som en amerikansk forfatter en gang skrev: «*Who likes to discuss the divorce agreement on the day of marriage?*» For juristen ble det her ofte en balansegang mellom den ideelle kontrakt og bevaringen av den gode stemning mellom partene.

Etter hvert ble arbeidsmengden så stor at det måtte ansettes flere jurister. På slutten av min 10 års periode i Spigerverket bestod Juridisk Avdeling av meg selv, tre advokatfullmektiger og to sekretærer. Jeg innprentet mine fullmektiger at vår tid og vårt engasjement er til salgs, men ikke vår integritet. Og jeg satte opp en enkel leveregel, som nærmest ble et motto for Juridisk Avdeling: «Aldri juks på faktum!». Men det oppstod sjelden noe problem på den fronten. Nesten 40 år senere, i 2002, hørte jeg på et kåseri i Norske Selskab av min første fullmektig i Spigerverket, Harald Arnkværn. Han snakket om tumultene i det store Kværnerkonsernet der han spilte en sentral rolle, og han sa underveis: «Jeg lærte en gang av en av tilhørerne her i dag den gode leveregel aldri å jukse på faktum, og det har jeg holdt meg til.» Det gledet selvfølgelig en gammel sjef å høre dette.

Ekspansjon utenlands

Ikke minst ble ekspansjonen utenlands etter hvert meget arbeidskrevende. Mesteparten av det juridiske arbeidet der falt på meg. Som eksempler på variasjonsbredden i disse oppdragene kan nevnes: en bistandsavtale med Tunis om opplæring til og igangsetting av et statlig stålvalseverk i Tunis, lisensavtaler for fremstilling av vanadium (et stoff til bedring av kvaliteten av stål) med et jern- og stålverk i Sør-Afrika, søknad om tillatelse til å opprette et norsk stål- og valseverk i England. Og ikke minst ble det mye reisevirksomhet etter at Spigerverket i slutten av 1960-årene overtok motorsag- og skogsredskapsprodusenten JOBU i Drøbak og også overtok JOBU's datterselskaper i Sverige, Finland, England, Frankrike og Østerrike, alle med en rekke problemer som det falt i min lodd å rydde opp i. I 1971, mitt siste hele arbeidsår i Spigerverket, kunne jeg telle opp 29 utenlandsreiser.

Styresekretær og medlem av konsernledelsen

Jeg fungerte også som sekretær for Spigerverkets hovedstyre og var medlem av den administrative konsernledelse. Det ga meg første hånds innsikt i hva konsernet arbeidet med og hvordan man tenkte og prioriterte på øverste ledelsesplan. Og jeg lærte å lese og analysere regnskaper og budsjetter. Det er kanskje ikke så rart at industrijurister i en slik posisjon ofte forlater de rene juridiske beitemarker og ender opp som industriledere. Foruten at arbeidet som styresekretær og som medlem av konsernledelsen var meget lærerikt, hadde det også den pussige bivirkning at jeg ofte ble brukt som «sounding board» for lavere trinn i hierarkiet. En divisjonssjef eller fabrikk sjef kunne komme til meg for å luften en ny idé. Ikke at jeg hadde noen beslutningsmyndighet, men jeg kunne gjette mer intelligent om hvordan toppskiktet kunne ventes å reagere, for eksempel på et forslag om en ny bedriftsovertagelse eller om ekspansjon utenlands. Jeg røpet selvsagt aldri noe som var fortrolig innen styre og konsernledelse, men det ble ofte funnet nyttig å få en slik peiling på om en idé ville være dødfødt eller ikke.

Innen bedriften opplevde jeg generelt et positivt og givende samarbeidsmiljø. Det var lite eller intet av pyramidetankegang («jeg er sjef, du er underordnet»), man arbeidet godt og på like fot i team, og man stilte beredvillig opp for hverandre hvis noen var hardt presset i en arbeidssituasjon og trengte avlastning. Og det ble arbeidet effektivt. Hver mandag

Bildetekst???

formiddag hadde vi konsernledermøte, der både små og store problemer ble grundig men raskt belyst og beslutninger truffet på løpende bånd. I en periode var jeg samtidig medlem av styret i Oslo krets av den Norske Advokatforening, som holdt mange av sine møter på mandag ettermiddag, og der flere av styremedlemmene, på en måte som er typisk for en del advokater, pratet mye og selvhøytidelig og der selv enkle beslutninger ble truffet i sirupstempo. Jeg visste ikke om jeg skulle le eller gråte når jeg sammenlignet effektiviteten i møtevirksomheten i de to organene.

Når jeg først er inne på Advokatforeningen, er det fristende å nevne foreningens forhold til fast ansatte advokater, slike som jeg. Så vidt jeg husker, utgjorde vi i 1960-årene over 20 % av foreningens medlemsmasse, og ga gjennom vår kontingentbetaling et kjærkomment tilskudd til foreningens økonomi. Men samtidig var vi nærmest et uønsket element i advokatmiljøet og ble sett på med utilslørt skepsis. Betenkeligheten gjaldt først og fremst dette at vi var ansatt hos våre oppdragsgivere og derfor ikke var uavhengige av våre «klienter» slik som frittstående advokater ønsker å tenke at de er. Hvor uavhengig er forresten en advokat som får en vesentlig del av sin inntekt fra én klient og må stå på pinne for klientens minste vink? Noen av oss fast ansatte advokater tok til orde for at vår gruppe var en viktig del av medlems-

massen og at foreningen også burde ta seg av våre problemer, for eksempel nettopp det å understøtte en uavhengig utøvelse av vår advokatvirksomhet. Det ble nedsatt et utvalg til å arbeide med spørsmålet, med daværende høyesterettsadvokat, senere høyesterettsdommer Jens Chr. Mellbye som formann. Utredningen kom til å bestå av ett møte i utvalget, der formannen holdt et tre kvarters foredrag om at foreningen gjerne beholdt de fast ansatte advokater som medlemmer (og mottok kontingent fra dem) men at man ikke kunne gjøre noe for dem fra foreningens side. – Senere gikk foreningen et skritt videre, og sørget for at fast ansatte advokater ikke fikk anledning til å bli ført opp i de gule sidene i telefonkatalogen under kategorien advokater!

Kontaktperson overfor myndighetene

I de siste årene fikk jeg dessuten som oppgave å pleie Spigerverkets kontakter med myndighetene. En storbedrift som vår hadde mange kontaktpunkter mot myndighetene, så som skattespørsmål i forbindelse med bedriftsovertagelser og sammenslutninger, konsesjoner av ulike arter, leieavtaler der våre bedrifter ble bygd på statsgrunn, for å nevne noe. Jeg satset mye på det jeg hadde lært i mine år i Finans- og Justisdepartementet og hva min svigerfar kunne fortelle fra sine 20 år i Justisdepartementet: Myndighetene er naturlig nok på vakt overfor juks og delvise sannheter, men er de trygge på at det som presenteres er fullstendig og korrekt, er det nesten ikke ende på den imøtekommenhet som blir vist i arbeidet med å finne en løsning. Et eksempel på dette er den skattefritagelsen vi oppnådde i 1965 og som er omtalt ovenfor. Her kan jeg kanskje nevne et annet eksempel på det tillitsforhold som var etablert. Det var en nesten rørende henvendelse fra en embetsmann i Finansdepartementet. Etter at det hadde blitt gjennomført skattelempninger i forbindelse omstrukturering av norsk næringsvirksomhet, oppstod det et sterkt press på å få tilsvarende lempninger i de avgifter av ulik art som kunne bli utløst i forbindelse med sammenslutninger og bedriftsovertagelser. Embetsmannen kjente meg fra min tid i Finansdepartementet og visste at jeg hadde arbeidet mye innen dette feltet som jurist i Spigerverket. Han sa det ganske enkelt slik: «Kan du hjelpe meg? Verken jeg eller noen i min avdeling har nok innsikt eller erfaring i disse spesielle spørsmålene til å komme med et fornuftig forslag.» Jeg sa meg villig til å hjelpe, og vi var enige om at dette måtte være en privat samtale til personlig orientering. Så vi lukket døren og satte oss ned, og jeg sa min åpenhjertige mening om hva jeg som embetsmann

ville ha foreslått for å lempe på de relevante avgifter, hvor det var ønskelig å få lempninger, og hvor man måtte passe på for å unngå omgøelser. Embetsmannen var takknemlig for at jeg stilte min innsikt og erfaring til disposisjon, og jeg følte på min side at jeg utførte en samfunnsgavnlig oppgave på et felt der ny lovgivning var ønskelig. Jeg følte ikke den gang, og føler heller ikke i dag, at det innebar noen illojalitet overfor min bedrift eller overfor industrien generelt at jeg uttalte meg mest mulig objektivt og ikke prøvde å utnytte situasjonen til å oppnå urimelige fordeler, snarere tvert om. Men i etterhånd kan det kanskje sies at jeg la for dagen en interesse i å gjøre noe nyttig for vårt samfunn som helhet, ikke bare for den bedrift jeg arbeidet i.

Overtagelsen av Tønsberg Reperbane A/S

For å belyse mangfoldigheten i mine oppgaver som industrijurist nevner jeg noen av de sakene jeg var beskjeftiget med.

Overtagelsen av Tønsberg Reperbane A/S var den første litt større sak som havnet i fanget på meg, allerede noen måneder etter at jeg begynte. Jeg nevner den fordi den var typisk for mange bedriftsovertagelser eller bedriftssammenslutninger som fulgte i årenes løp.

Som allerede nevnt ønsket Spigerverket å sikre avsetningen av sin ståltrådproduksjon i Nydalen, og gikk derfor inn for å kjøpe og rasjonalisere sine to største kunder, ståltaufabrikkene i Tønsberg og Mandal. Tønsberg Reperbane A/S hadde vært en familiebedrift i tre generasjoner, og produserte tauverk av naturfiber og ståltråd. Men tiden var kommet for å anskaffe nye anlegg til ståltauproduksjonen og til å legge om produksjonen fra naturfibertauverk til tauverk laget av kunstfiber. Til det trengtes en betydelig kapitalinnsats, samtidig som konkurransen både fra Norge og utlandet var hard. Med Spigerverket som ny eier ble selgerne sikret at den tradisjonsrike bedriften kunne leve videre, og ville fortsette i Tønsberg by.

Skattefritagelsen etter loven av 1961 som jeg har nevnt ovenfor, var en førstegangsopplevelse men gikk greit. Men andre problemer havnet i fanget vårt. For eksempel var overgangen fra naturfiber til kunstfiber i vanlig tauproduksjon ikke så enkel. Det viste seg å være to store internasjonale selskaper som kjempet om å dominere markedet for råstoff til produksjon av kunstfibertau, et amerikansk og et japansk. Begge hadde tatt ut patenter i mange land, og de lå i en serie rettssaker om patentinngrep mange steder omkring i verden. Noen av sakene hadde den ene vunnet, noen var vunnet av den

andre. Det ble et problem for oss å gjette hvilke patenter som ville trekke det lengste strå, satset vi på den tapende part i denne patentstriden, kunne det bli kostbart. Men vi fant da en løsning som det gikk an å leve med.

Sammenslutning av Norsk Jernverk A/S og Christiania Spigerverk

En politisk brennbar sak kom opp allerede det første året, med hemmelige forhandlinger i 1962/63 om en sammenslutning av Norsk Jernverk A/S og Spigerverket (sammen med Elektrokemisk A/S (Elkem)), med 50 % statlig og 50 % privat eierskap.

Norsk Jernverk A/S ble opprettet etter den andre verdenskrig som en 100 % eid statsbedrift, og ble holdt frem som et sosialdemokratisk prestisjeprosjekt og en suksess, men økonomisk gikk det dårlig. Jernverket og Spigerverket produserte mye av de samme jern- og stålprodukter, og lå i skarp konkurranse. De to bedriftene hadde med myndighetenes velsignelse en avtale med jern- og stålgrossistene om å holde felles priser, men Spigerverket lå geografisk mye gunstigere til, både ved innkjøp av skrapjern som ble brukt i stålproduksjonen og ved beliggenheten midt i markedet for avsetningen av jern- og stålprodukter. Ved siden av den innbyrdes konkurranse var begge bedrifter utsatt for konkurranse fra utenlandske bedrifter som produserte tilsvarende produkter og gjerne ville finne avsetning i det norske markedet. Jeg husker fra de litt senere år en polsk grossist som hadde en grei prisliste for sine salgsfremstøt i Norge: *«Vi tilbyr alle Spigerverkets stålprodukter, til priser som er 10 % lavere enn Spigerverkets priser til enhver tid.»* Situasjonen var bekymringsfull, og særlig for statsbedriften Norsk Jernverk A/S.

I dypeste hemmelighet ble det over et års tid i 1962/63 ført forhandlinger om en sammenslutning av Jernverket og Spigerverket på 50 %-50 % eierbasis. På Spigerverksiden var det i lang tid bare tre som visste noe om forhandlingene, administrerende direktør, salgsdirektøren og jeg. Selv hjemme sa jeg bare at «jeg holder med på noe som jeg ikke kan snakke om». Spigerverket var klar til å legge frem et endelig forslag i august 1963, men så hadde man fått Kings Bay-ulykken på Svalbard i november 1962 der 21 gruvearbeidere ble drept, og en etterfølgende drepende rapport om statsbedriften fra sorenskriver Tønseth våren 1963 som førte til at regjeringen Gerhardsen måtte gå av. Deretter var det politisk umulig å gå videre med en delprivatisering av statsbedriften Norsk Jernverk.

Under forberedelsen av denne saken samlet jeg blant annet alt jeg kunne finne i Norge og utlandet om hvordan «dead-lock» situasjoner kunne løses i et selskap med to like store stemmeblokker. Dette kom senere til nytte 10 år senere i forbindelse med en sak jeg kommer tilbake til, opprettelsen av et rørledningsselskap for ilandføring av olje fra Ekofiskfeltet i Nordsjøen, med Staten og oljeselskapene som eiere av 50 % hver.

Samarbeidsavtale Spigerverket – Norsk Hydro – Mannesmann om Andørja i Troms

For å oppmuntre til aktivitet og investeringer i Nord-Norge hadde skattelovgivningen åpnet adgang for norske bedrifter til å gjøre skattefrie avsetninger i sine inntekter sydpå mot at avsetningene ble brukt til investeringer i Nord-Norge. Spigerverket hadde benyttet seg av denne muligheten for skattelempning, og var stadig på jakt etter egnede industriprosjekter i Nord-Norge. I den forbindelse festet man seg ved at det var funnet betydelige mengder av apatittmalm på øya Andørja i Ibestad kommune i Troms. Spigerverket vurderte å sette i gang gruvedrift, og skaffet seg opsjoner fra grunneierne til å kjøpe deres eiendommer. Samtidig ble det tatt opp forhandlinger med Norsk Hydro, som kunne benytte noe av produktet i sin gjødselsproduksjon, og med det tyske storkonsernet Mannesmann, som var interessert i å bruke jernmalmen til å produsere såkalte pellets, små jernkuler, som skulle fraktes til Tyskland og brukes der. Sommeren 1963 tilbrakte jeg to travle uker på Andørja med å forhandle om og innløse opsjonene fra grunneierne så vi ble eiere av grunnen og bergverksrettighetene. På det personlige plan ble det litt av en opplevelse. Om dagen før jeg omkring og forhandlet og kjøpte tomtegrunn, og om kvelden når jeg skulle legge meg for å sove, greide jeg ikke det. Midnattsolen stod på himmelen, og jeg vandret opp på fjellet i den vidunderlige Nord-Norge natten i stedet for å sove. Men jeg fikk da gjort den jobben jeg var sendt for å utføre. Om høsten ble det forhandlinger med Hydro og Mannesmann, og vi endte opp med en omfattende samarbeidskontrakt.

Beboerne på øya hadde en spesiell bakgrunn. I fortiden da fiskebåter ble drevet frem med seil, var mennene på Andørja alltid høvedsmenn, og stod både i egne og andres øyne et hakk over folket ellers. Etter hvert kom overgangen til maskindrevne fartøyer, men Andørjafolkene syntes ikke det hadde noe for seg og holdt fast ved sine høvedsmannstradisjoner. Men så en dag var fiskebåter med seil en saga blott, og Andørjafolkene falt fra sin opphøyde

posisjon til den ytterste arbeidsledighet og nedverdiggelse. Så da Spigerverket etter mange tiår dukket opp med sine industriplaner, ble vi møtt med åpne armer og de største forventninger. Nå skulle Andørja gjenopprette sin prestisje og fremstående posisjon. Dessverre gikk det ikke slik. Etter videregående undersøkelser og analyser kom de tre bedriftene til at det ikke var mulig å drive på Andørja med lønnsomhet. Jeg husker ennå den dagen vi kom med et lite sjøfly, landet på havnen og gikk til kommunelokalet der mesteparten av Andørjas befolkning var samlet. Det gjør nesten vondt ennå å tenke på den tause fortvilelse som bredte seg da min sjef Christian Sommerfelt måtte slå fast at noen gruvedrift med all tilhørende aktivitet ville det ikke bli noe av.

Flyttvei for samer på Stjernøya

Et annet av Spigerverkets Nord-Norgeprosjekter var anleggelsen av en gruve for utvinning av nefelinsyenitt på Stjernøya i Altafjorden utenfor Alta. Det er et stoff som brukes til produksjon av glass og keramikk og blir – ble i alle fall den gang – bare utvunnet på tre steder i verden, i Kanada, Russland og på Stjernøya. Gruven ble drevet på Statens grunn i henhold til en langsiktig festeavtale. Øya stiger rett opp fra havet og opp i 700 meters høyde.

Driften var i gang da jeg begynte i Spigerverket, men bedriften hadde et problem med reindriftingsamer. Samene hadde i mange år fått hjelp av Forsvarets landgangsbåter til å frakte reinflokken fra fastlandet over til øya om våren, og tilbake om høsten. På øya ble reinen drevet til fjells til sitt sommerbeite over det som var blitt Spigerverkets driftsområde. Flyttingen skjedde bare to ganger pr. år, men gikk gjennom anleggsområdet og var sjenerende for gruvedriften. Så det ble søkt om å få legge den tradisjonelle flyttveien et par hundre meter lenger øst. Den stedlige offentlige tjenestemann var lappfogden, eller reindriftingsagronomen som han nå heter. Han hadde myndighet til å bestemme dette, og gjorde det også. Noen erstatning for denne beskjedne omleggingen av flyttveien var samene ikke berettiget til, men det ble bestemt å være rundhåndet for å bevare et godt forhold til dem. Så min sjef Christian Sommerfelt dro opp med meg på slep sommeren 1968 og innledet forhandlinger. Jeg ble sittende med en skrivemaskin for åpent vindu inne i en brakke og satte punkt etter punkt på papiret ettersom Sommerfelt ropte inn gjennom vinduet at han hadde akseptert stadig nye krav. Samene imponerte med sin evne til stadig å finne på noe nytt: erstatning for ulemper, gjerder langs den nye flyttveien osv. osv. På et stadium ropte Sommerfelt til meg inn gjennom

vinduet at jeg måtte skrive fortere, ellers ville vi aldri bli ferdige og kunne få deres underskrift! Det er likevel rart å tenke på at et slikt – om enn beskjedent – inngrep i samenes flyttevei var fullt mulig for 40 – 45 år siden. I dag ville nok reindriftsmyndigheten ha vært mer tilbakeholdende.

En gammel same som vel var leder hadde satt opp en kasselignende bod på det som var blitt bedriftens driftsområde, og et av punktene i avtalen var at samene til erstatning skulle få bygget en god Moelvenbrakke litt lenger øst. Samen forbeholdt seg å flytte sin gamle bod, men Spigerverket skulle ha rett til å overta boden og fjerne den om den ikke var fjernet innen en avtalt frist. Moelvenbrakken kom opp og fristen løp ut, men samene ville ikke fjerne den gamle boden og truet med å kaste gann hvis noen våget å gripe inn. Gruvesjefen ga til slutt ordre om at boden skulle brennes og restene fjernes. Men han fikk ikke en eneste mann til å utføre ordren. De var redde for samene og nektet. Så det endte det med at gruvesjefen selv stakk boden i brann. Like etter fikk gruvesjefen voldsomme ryggmerter som ikke lot seg helbrede slik at han til slutt måtte fratse sin stilling. Og de lokale ansatte så megetsigende på hverandre.

Stålvalseverk i Tunis

Bildetekst Bildetekst Bildetekst Bildetekst Bildetekst

Spigerverket hadde i 1947 kjøpt og installert et svensk anlegg for valsing av stål. I begynnelsen av 1969-årene kjøpte en tunisisk statsbedrift samme type valseverk, og det ble til at Spigerverket skulle bistå med igangkjøring av stålvalseverket i Tunis og ta imot 24 tunisere til opplæring i Nydalen.

Teknisk og juridisk gikk dette greit, men jeg fristes til å fortelle noen pussige

hendelser. Den ene var at jeg den gang eide en Citroën 2CV, et «blikkspann» med 13 hestekrefter. Den tunesiske direktøren som kom på besøk undret seg over at Spigerverkets jurist kjørte omkring i en slik doning, hjemme i Tunis

Biltekst???

var det nærmest bare vaskehjelpen som gjorde det. Min sjef Christian Sommerfelt bestemte da prompte at jeg heretter måtte få firmabil, og en mer staselig Citroën DS ble innkjøpt og stilt til min disposisjon. Men dermed var jeg i alles øyne, og antagelig også ledelsens, plassert i sjiktet toppdirektør!

Det andre var at en norsk jente ble gravid, men hun kunne ikke si med bestemthet hvilke av de tunisiske gjestearbeiderne som hadde vært på ferde. Så hun anla like gjerne rettssak mot Spigerverket med påstand om ansvar for farskapet. Det greide jeg nå å avverge.

Agnes og jeg var til stede ved åpningen av stålvalseverket i Tunis, sammen med Christian Sommerfelt og hans kone Else. Under oppholdet ble det arrangert en biltur til nabobyen Sousse, for å se om Spigerverket kunne være interessert i å overta en spiker- og skruefabrikk som lå der. Vi dro av sted i

to biler, de to damene i den bakerste, med tunisisk sjåfør. Så hendte det at damenes bil sakket akterut og stoppet, simpelthen fordi bilen gikk tom for bensin. Der stod de, uten å kunne kommunisere med sjåføren og uten at han foretok seg noe annet enn å sette seg ned og vente. Vi i den forreste bilen var ivrig opptatt i samtale, og det tok lang tid, svært lang tid ifølge damene, før noen oppdaget at damenes bil ikke lenger var med oss. For damene ble det en minneverdig opplevelse, kanskje også litt uhyggelig. Men det gikk jo bra til slutt.

Vanadiumlisens til et jern- og stålverk i Johannesburg

Jernmalmen fra Spigerverkets gruve i Rødsand i Romsdal inneholdt små mengder av et verdifullt grunnstoff, vanadium, som er et ettertraktet grunnstoff på grunn av sin evne til å forbedre kvaliteten i stål. Vårt smelteverk i Bremanger på Vestlandet hadde utviklet en metode for utvinning av vanadium fra jernmalmen, og metoden utmerket seg ved at kostnaden ved utvinningen var bare halvparten av kostnaden ved andre kjente metoder. Det var besluttet å hemmeligholde oppfinnelsen fremfor å søke den patentbeskyttet. Erfaringen er at det konkurransemessige fortrinn som patentering gir, raskt kan bli utullet fordi patentsøkeren må redegjøre for sin oppfinnelse, og drevne spesialister finner ofte frem til en vri eller videreutvikling som de raskt patenterer og som slår den opprinnelige oppfinnelsen ut av banen.

Men Spigerverket ønsket å utnytte sin oppfinnelse ved å inngå lisensavtaler, såkalte «know-how»-kontrakter, med andre produsenter. Etter at det var blitt avklart med Utenriksdepartementet (dette var i apartheid-regimets tid) ble forhandlinger innledet med et stort jern- og stålverk i Johannesburg som var et datterselskap i det verdensomspennende konsernet Anglo-American. Sommerfelt så store muligheter i dette og rullet ut den røde løperen. Han inviterte generaldirektøren i firmaet med frue til Norge, og trakk meg med. Vi dro på laksefiske på styreformannen Nils Astrups sted i Lærdal, med småfly ut Sognefjorden og opp til vårt smelteverk i Bremanger, og derfra med bil over fjellet til en luksushytte i Jotunheimen før vi returnerte til Oslo. Litt senere dro Sommerfelt og jeg til Johannesburg der vi startet forhandlinger.

Et par episoder fra disse turene kan være verdt å nevne. Det ene var at bilturen fra Bremanger via Jotunheimen til Oslo skjedde i Sommerfelts Mercedes og min nyervervede firmabil Citroën DS, med oss to ved rattene. Som-

merfelt ville raskt frem og lå til dels i over 100 km./t selv på svingete veier i fjellheimen, og oppfordret meg til ikke å forsinke men følge etter. Det var litt av et dilemma å skulle sette seg opp mot sin sjef, men jeg mannet meg opp og sa at jeg ikke ville kjøre raskere enn det som var forsvarlig. Han måtte akseptere det, kanskje han til og med synes det var betryggende at hans jurist stod litt fast på prinsipper. Den andre episoden var at Sommerfelt så inderlig gjerne ville at generaldirektøren skulle få en laks på kroken i Lærdal. Så han og generaldirektøren tok for seg de beste fiskestedene mens fru generaldirektøren og jeg ble tildelt sistesorteringen, uten at noen trodde vi ville få noe fisk. Men så hendte det seg at damen fikk napp! Hun ble forskrekket og ga stangen over til meg, og med litt tålmodighet fikk jeg laksen på land, 9.8 kg. veide rusken. Tilfeldigvis stod Sommerfelt og generaldirektøren på den andre siden av elven og bivånet det hele, kanskje litt ergerlige over at det skulle gå slik. Men laksen ble røkt, og ble med oss sydover da vi senere besøkte Johannesburg. Aldri verken før eller senere har jeg hatt en laks ved siden av meg med sitt eget sete i fly. I Johannesburg ble den servert som snacks i et stort cocktailselskap som var trommet sammen, og det gjorde selvfølgelig lykke.

De avsluttende forhandlinger om en lisensavtale fant sted i Oslo, og det ble en ikke fullt så hyggelig avslutning. De møtte opp med et kobbelt på fire engelske advokater som var spesialister på patent- og lisensrett. Vi følte oss underlegne og nærmest overkjørt, men det viste seg, som så ofte ellers, at trær vokser ikke inn i himmelen. Styrkeforskjeller er ikke alltid så store som de kan se ut til. Med iherdig arbeidsinnsats kan man ofte holde tritt med den overlegne part.

Første skritt var å få på plass en avtale om at lisenshaveren ville opprette hemmelighold om oppfinnelsen, og forplikte seg ikke å utnytte det de måtte få vite under forhandlingene derom en lisensavtale ikke kom i stand. Det tok nesten en dag. Dernest la de engelske ekspertene frem et utkast til lisensavtale så langt som et vondt år (den endelige avtalen ble på 44 sider), med mange smarte klausuler i deres favør men også med en mengde detaljer som er vanlig i engelsk-amerikansk avtalepraksis men som fra et norsk synspunkt egentlig er unødvendige. Vi gikk raskt gjennom utkastet, og det ble klart for meg at vi neppe ville komme igjennom dette i løpet av de to neste dagene, før gjestene måtte reise igjen til et annet oppdrag.

Jeg fant da på en nødløgn, og sa at jeg dessverre var opptatt neste dag men ville kunne se på deres utkast. Vi kunne sikkert bli enige den tredje og siste dagen. Ekspertene ble sendt på sightseeing i Oslo-området, mens jeg arbeidet som en avsindig, om kvelden og langt på natt og hele neste dag. Jeg laget et

Bildetekst???

nytt avtaleutkast, der jeg etter beste skjønn tok med alt som etter norsk oppfatning var «fyllekalk» men som vi måtte kunne leve med, og konsentrerte meg om fire-fem bestemmelser som vi ikke kunne akseptere i den foreslåtte form. Den norske forhandlingsgruppen ble raskt enige om hvor vi måtte stå fast og hvor vi kanskje hadde litt å gi, og la frem vårt forslag neste morgen. Motparten ble forbauset, for å si det mildt, over at vi hadde kunnet prestere et omfattende kontraktsutkast til tross for at jeg skulle være så opptatt på annet hold. Men de hadde klar instruks om å komme hjem med en best mulig lisenskontrakt. Så under det tidspresset vi hadde laget ble en avtale undertegnet før de måtte dra av sted.

Etterpå viste det seg at i Sør-Afrika hadde de ikke tenkt seg å operere på grunnlag av en lisensavtale. Tvert om forberedte de seg på å levere inn patentsøknader i en rekke land på grunnlag av det de opplysninger de hadde fått om vår hemmeligholdte metode. Vi fikk imidlertid nyss om dette og fikk kommet dem i forkjøpet med patentsøknader som sperret i de viktigste landene slik at de ikke kom frem med sine søknader.

På sett og vis ble dette et lærebokeksempel på en grunnleggende sannhet i kontraktsretten: At du kjenner din avtalemotpart og at han er til å stole på, er viktigere enn hva som står i de enkelte bestemmelser i avtalen.

JOBU

Som allerede nevnt besluttet Spigerverket å bevege seg inn i videre bearbeiding av stål- og metallprodukter. De viktigste satsingsområdene ble låsproduksjon (med de etter hvert vel kjente Trio-Ving produktene) og produksjonen av motorsager og skogsredskaper. Produksjon av motorsager ble satt i gang etter den andre verdenskrig av forretningsmannen Johnsen og våpensmeden Busk. De første motorsagene var noen tunge beist, omkring 17 kg, men ble gradvis lettere og var på min tid kommet ned i under 5 kg. Utenlandske bedrifter, blant annet i USA, Tyskland og Sverige kom etter, men Jobu hadde vært tidlig ute og lå stadig foran sine utenlandske konkurrenter med hensyn til vektproduksjon og teknisk kvalitet. Jobu etablerte salgsselskaper i første rekke i Sverige, Finland, England, Frankrike og Østerrike, og var i god utvikling da Spigerverket overtok virksomheten i 1967. For eksempel hadde ikke Frankrike noen innenlands produksjon av motorsager, og JOBUs produkter var vel anskrevet, så man så for seg betydelige vekstmuligheter i dette markedet.

JOBU hadde andre aksjonærer ved siden av seg i alle de utenlandske selskapene, så det ble en oppgave for meg å kjøpe ut de andre aksjonærene. Det viste seg å være vrient, og problemene var ulike fra det ene selskapet til det annet. For eksempel var minoritetsaksjonæren i England en dame som nettopp hadde blitt enke som hadde arvet aksjene etter sin mann. Hun var fornøyd med den gode prisen vi tilbød for hennes aksjer, men var ikke villig til å selge før arveavgiften etter hennes avdøde mann (inklusive arveavgiften på aksjene) var ordnet på et rimelig lavt nivå, mens Spigerverket arbeidet av ulike grunner opp mot en tidsfrist for å overta samtlige aksjer, så det oppstod en kinkig tidsklemme. I Østerrike var de private aksjonærene misfornøyd med pristilbudet fordi de der følte at JOBU i Norge hadde ødelagt verdien av selskapet med sin dårlige behandling av bedriften, for eksempel ved å sende defekte motorsager som andre datterselskaper hadde returnert. Jeg var 5–6 ganger i Wien og Graz og fikk ettertrykkelig frisket opp mine tyskkunnskaper før aksjekjøpet der var i havn.

I Frankrike arvet vi med aksjekjøpet et skatteproblem som det måtte ordnes opp i før vi kunne komme videre. Her engasjerte vi en advokat i Paris, men jeg følte meg så ustø i fransk at jeg overlot til selskapets daglige leder å presentere skatteproblemet for advokaten, etter at jeg inngående hadde forklart hva problemet var. På den franske advokatens kontor ble jeg behandlet som et uinteressant vesen, nærmest som luft, siden jeg ikke snakket fransk. Men da den daglige leder kom helt galt av sted i sin orientering til advokaten, måtte jeg gripe inn og forklare på fransk så godt jeg kunne hva problemet egentlig var. Advokaten lyste opp, men ikke fordi han nå forstod hva saken gjaldt. Han reiste seg, gikk rundt bordet og omfavnet meg idet han utbrøt: «Cher Maître, De er jo et menneske, De snakker jo fransk!» Jeg minnes denne episoden rett som det er når jeg nå bor i Frankrike. En gang gikk vi til vår forsikringsagent i Vence med et litt vrient spørsmål. Jeg spurte forsiktig om den jeg møtte snakket engelsk. Da kom det kontant tilbake: «Pas du tout!» (overhodet ikke). Ikke det minste flau over ikke å kunne snakke noe annet enn fransk i det 21. århundre.

Men vi kom etter hvert i gang med JOBU-selskapene over alt, og jeg hadde ulike oppdrag som i de siste årene av min Spigerverktid førte meg på mange reiser omkring i Europa. I etterkant er det litt vemodig å tenke på at all denne oppryddingen og alle disse reisene for å bygge opp denne delen av Spigerverk-konsernet ble til ingen nytte da hele JOBU-siden ble avviklet og solgt etter sammenslutningen med Elkem. Men lærerikt var det.

Stål- og valseverk i England

Spigerverket opparbeidet i 1960-årene en eksport til England blant annet av armeringsjern til bygningsindustrien. Til beskyttelse av egen industri utarbeidet engelske myndigheter nye standarder for jern- og stålprodukter som Spigerverket vanskelig kunne produsere. Standardene hadde intet med teknisk begrunnede krav å gjøre, men var en effektiv handelshindring. Det ble derfor besluttet å forsøke å få etablert et stål- og valseverk i England for leveranser til det engelske marked. For et slikt anlegg trengtes tillatelse fra det britiske Industridepartement (Department of Trade and Industry, DTI). De så gjerne at vi etablerte ny industrivirksomhet, men det var en periode med nedleggelse av mange engelske bedrifter – blant annet kullgruver – så det ble presset på for at vi skulle anlegge bedriften i et område der det var blitt stor arbeidsledighet. Men Spigerverket ønsket, på samme måte som i Oslo, å ligge i nærheten av en større by med god tilgang til skrapjern som råstoff og med markedet i nærheten slik at transportomkostninger kunne bli mindre. Dessuten viste det seg at vi kom også opp i en heksegryte av storpolitikk, i forbindelse med et brennhett spørsmål om amerikanske selskapers adgang til å etablere seg i England. Spigerverkets beskjedne søknad ble ansett som en prøveklut for holdningen til store utenlandske investeringer. Det ble tallrike reiser til DTI for salgsdirektør Erik Lundgaard og meg, uten noe gjennombrudd i min ansettelsestid. Senere lyktes det Spigerverket å få tillatelse til å få bygge et stål- og valseverk i nærheten av Manchester.

Norsk glassfiber A/S

Armeringsjern til bruk ved støp av bygninger var et viktig produkt for Spigerverket. Men i et langtidsperspektiv måtte det regnes med at glassfiber kunne bli en farlig konkurrent på dette området. Det ble bestemt å bli med på denne teknologiske utviklingen fra starten, så vi så oss omkring for å finne en egnet internasjonal samarbeidspartner for fremstilling av glassfiber. Et svensk selskap hadde sikret seg enerepresentasjon i hele Norden for glassfiber for en av de største i bransjen, det amerikanske selskapet Owens Corning, men vi ville helst unngå å bli et underbruk av Sverige. I slutten av 1960-årene fant vi frem til en japansk produsent som gjerne ville etablere et brohode i Europa og da gjerne i Norge. En gruppe fra Spigerverket ble pekt ut til å forhandle med japanerne og vi skulle reise over i to puljer. Den første grup-

pen var allerede i luften på vei til Japan, og den andre gruppen inklusive meg selv hadde fått utlevert billetter og stod med en fot på flytrappen og klar til å reise da en bombe av en nyhet slo ned: Storbritannia var klar til å søke medlemskap i EEC, og døren stod tydeligvis åpen for dem. Over natten besluttet da japanerne at det ville være interessantere å etablere sitt brohode i England, og avlyste videre forhandlinger med oss. Så vi endte opp med å måtte forhandle om en lisens fra amerikanerne gjennom det svenske selskapet. Men vi startet omsider en glassfiberfabrikk i Norge, utenfor Kristiansand.

Omorganisering av Spigerverkkonsernet i 1970

Driftsmessig ble virksomheten i Spigerverkkonsernet etter hvert inndelt i fire divisjoner: Gruver og smelteverk; stålproduksjon; fibertau og ståltau; ferdigvarer. Juridisk bestod konsernet av mer enn 60 aksjeselskaper og registrerte filialer, samt deltagerandeler i andre virksomheter. Nye enheter kom stadig til i forbindelse med våre bedriftsovertagelser. Det var min jobb i Juridisk Avdeling å holde rede på hvem som var valgt og registrert som daglige ledere, styremedlemmer m.v. i alle disse enhetene, og å sørge for at de juridiske former, årsmøter og årsregnskaper m.v., ble overholdt.

I 1969 ble det vedtatt en ny lov om beskatning av aksjonærer og aksjeselskaper, som trådte i kraft 1. januar 1971. Den innebar blant annet at morselskap hittil hadde kunnet oppløse et datterselskap og uten beskatning motta oppsamlede midler og reserver fra datterselskapet, ville dette for ettertiden bli gjenstand for full utbyttebeskatning og i mange tilfelle såkalt selgende gruppebeskatning. Under et studieopphold i USA sommeren 1970, der jeg studerte amerikansk skatte- og sammenslutningsrett, slo det meg plutselig at det eneste fornuftige fra et skattemessig synspunkt ville være å oppløse flest mulig av de mange datterselskapene i Spigerverkkonsernet, overføre de store nedlagte reservene i datterselskapene til morselskapet og å videreføre virksomhetene som avdelinger av Christiania Spigerverk. Dette kunne gjøres skattefritt før den nye loven trådte i kraft 1. januar 1971. Det var tidlig i juni 1970 at denne ideen slo ned i meg, og vi ville i tilfelle bare ha tiden og veien. En beslutning om oppløsning av et aksjeselskap måtte den gangen kunngjøres i Norsk Lysingsblad med seks måneders proklamafrist før selskapet kunne oppløses, og vi ville i alle tilfelle trenge en kgl. resolusjon om skattefritagelse for en rekke selgende gruppe-beskatninger. Jeg fikk solgt ideen til konsernledelsen og styret, og det ble en hektisk tid frem mot årsskiftet. En

meget omfattende kgl. resolusjon med skattefritagelser passerte siste statsråd før jul, og alle oppløsningene og overføringene ble gjennomført tredje juledag.

Utad var dette ikke noen oppsiktsvekkende sak, men innad innebar det en kraftig opprydding i konsernets juridiske struktur og først og fremst en skattebesparelse på 20 millioner kroner, noe som langt oversteg Spigerverkkonsernets samlede overskudd i 1970. – I etterhånd er det pussig å tenke på at min lukrative idé ikke medførte en krone ekstra i godtgjørelse til meg. I våre dager ville vel en så lønnsom idé avstedkommet en bonus.

I Finansdepartementet var det min byråsjef fra min korte tid i departementet i 1954/55 Ingerid Nagelstad som var ansvarlig for å fremme slike skattefritagelser i statsråd. Hun stilte meget sporty opp og jobbet både søn- og hverdager på slutten for å komme gjennom sakmengden. Saken ble klar fra hennes hånd i aller siste øyeblikk og ble som nevnt avgjort i siste statsråd før jul. Jeg måtte spørre henne om det ikke var noe vi kunne gjøre for henne som takk for innsatsen. Hun svarte som jeg ventet at noen personlig fordel selvsagt var utelukket. Men hun var nestleder i Norsk Speiderpikereforbund og kom på at loddsalget til forbundets julelotteri hadde gått tregt. Så vi ble enige om at det ikke kunne være galt om Spigerverket kjøpte en god porsjon lodder i speiderpikenes lotteri. Det gjorde vi, til gagns, med det resultat at Spigerverket ble sittende med samtlige gevinster i speiderpikenes lotteri det året!

Sammenslutning med Elkem i 1972

Den største fusjonen jeg var med på, var sammenslutningen av Spigerverket og Elkem våren 1972. En sammenslutning var også forsøkt et par år tidligere, men uten resultat. Det var skipsreder Nils Astrup som hadde interesser i begge konserner og som presset på.

Slike storfusjoner fører gjerne til en stor personalmessig kabal på toppplan. De to bedriftene har to generaldirektører, to økonomidirektører, to juridiske direktører osv. osv. Noen må vike i konkurransen om topplassene. Jeg ble for min del valgt til toppjuristplassen og ble dermed juridisk sjef for en dobbelt så stor bedrift som før sammenslutningen, og for så vidt for en seks ganger så stor bedrift som den jeg ble ansatt i 10 år tidligere.

En tankevekkende episode i forbindelse med denne fusjonen kan kanskje nevnes. Den kjente konsulenten i administrative spørsmål George Kenning var blitt engasjert til å intervjuje konsernlederne og divisjons- og bedriftssjefene

i de to konserner, et tyvetalls personer til sammen. På grunn av mange utenlandsreiser ble jeg sistemann som ble intervjuet. På spørsmålet om hvordan jeg syntes toppledelsen hadde sørget for kommunikasjon med og orientering til de ansatte, svarte jeg at kommunikasjonen nedover hadde vært rimelig god. Men i kommunikasjonen med det tyvetalls personer i ledelsen som nå ble intervjuet, og som stod overfor den største risiko for utsjalting eller omplassering (som det senere viste seg), hadde det sviktet alvorlig. Vi hadde stort sett ikke fått høre noen ting, kanskje fordi den øverste toppledelsen ikke hadde fått truffet bestemmelse om annet enn sin egen fremtidige plassering. Kenning forholdt seg taus en lang stund, og så sa han: «Du er den eneste av de ca. 20 jeg har intervjuet som har våget å kritisere toppledelsen. Og jeg vet at du har rett.» – Ikke så veldig imponerende.

Med den delen av bedriften som jeg hadde vært med på å bygge opp gjennom 10 år, gikk det ikke så godt. Etter noen relativt få år var praktisk talt alle deler av det tidligere Spigerverkkonsernet nedlagt eller solgt. Den nye ledelsen fant at motorsagprodusenten JOBU ble for liten på det internasjonale marked og solgte bedriften til svenske konkurrenter. Låsproduksjonen under varemerket Trio-Ving, som var i ferd med å slå gjennom på det internasjonale marked, ble også bare solgt. Det samme skjedde med den meget lukrative produksjonen av nefelinsyenitt i Alta. Her var forklaringen at Elkem hadde pådratt seg store låneforpliktelser i USA i forbindelse med sine Elkem-relaterte virksomheter og møtte krav fra bankene om å selge unna, og det gikk da ut over den tidligere Spigerverkdelen. Stjernøya ble solgt, og verdifulle tomter i Nydalen ble solgt til Kjell Inge Røkke. På toppen av det hele fikk Norsk Jernverk slått til seg hele stålproduksjonen i Nydalen. Så Spigerverkets tidligere kjernevirksomhet i Nydalen ble nedlagt og flyttet til Mo i Rana. Så det er lite eller ingenting igjen av den bedriften der jeg arbeidet i 10 år som industrijurist – og som i høy grad var oppegående da sammenslutningen fant sted.

Ingen kan ta fra meg de erfaringer jeg gjorde som industrijurist, eller de mange spennende utfordringer jeg hadde i denne tiden. Men det sitter igjen en litt vond ettersmak når jeg tenker på at jeg brukte 10 år av mitt voksne liv, og de mange arbeidstimer, noen ganger nesten natt og dag, som jeg nesten bare kunne ha spart meg.